Conferințe bucovinene

de

N. IORGA

BUCUREȘTI

Tipografia «Cultura Neamului Românesc»
Strada Lipscanii-Noi No. 12

1919

I.

BUCOVINA ÎN TRECUT

Conferință ținută la Cernăuți în ziua de 16 August 1919.

I.

Bucovina în trecut

Conferință ținută la Cernăuți în ziua de 16 August 1919.

Onor. auditoriu,

In această întâie conferință din cele două care vor trata un subiect cu totul deosebit de acela pe care l-am înfățișat ieri într'o dispoziție sufletească mai înnălțată, firește, fiind vorba de aniversara care se celebra, decît dispoziția sufletească ce se impune într'o conferință de simplă lămurire științifică, îngăduiți istoricului să se amestece puțin. Istoria este, fără îndoială, partea cea mai importantă și cea mai prețioasă pentru mine din alcătuirea sufletească pe care am izbutit să mi-o fac. Prin urmare să-mi îngăduiți să fiu în seara aceasta mai mult istoric decît aseară.

De și bănuiesc că istoria Romînilor este cunoscută, nu numai acelora dintre ascultători cari sînt Romîni, dar și acelora dintre dînșii cari, nefiind Romîni, au stat, toată viața lor, sau o parte din viața lor, pe pămîntul românesc și prin urmare trebuie să cunoască puțin istoria poporului celui mai vechiu, poporului de căpetenie, poporului de viitor din aceste locuri; de și sînt convins că istoria Romînilor nu e nouă pentru nimeni, — Romîni, în rîndul întâiu, și chiar străini, în rîndul al doilea—, cu toate acestea, știind ce știu, dîndu-mi sama de lucruri pe care de multă

vreme le-am aflat prin experiență, îmi cer scuse dacă istoricul va apăsa puțin mai mult asupra ocupației de căpetenie a vieței sale.

Acum, în lămuririle pe care le voiu da în această întâie conferință cu privire la Bucovina care s'a isprăvit la 1914, cu privire la vechea Bucovină moldovenească și la noua Bucovină austriacă până să ajungem la Bucovina cea mai nouă, care este și trebuie să rămîie românească, în această înfățișare a atîtor veacuri din istoria Bucovinei, supt această îndoită calitate a ei, se va amesteca, nu interesul politicianului, care e cu totul departe de mine și pe care, evident, nu-l servesc nici pentru alții, căci n'am niciun fel de legătură cu dînșii, dar se va amesteca fără îndoială în această expunere și concepțiunea omului politic.

De obiceiu se obiectează — și acum cîtva timp o obiecta și un critic german — că una este cercetătorul istoric și alta omul politic, și acest sensibil German, — un vechiu prieten al meu, — care-mi făcuse revisuiri de stil pentru Istoria Romînilor în limba germană tipărită acum cinsprezece ani — acest sensibil învățat german plîngea cu lacrimi al căror caracter mai mult sau mai puțin crocodilic nu-l pot aprecia (surîsuri), plîngea cu lacrimi calde asupra faptului că un istoric se pierde pentru ca uu „Politiker" — ceia ce poate să însemne și un „bărbat de Stat" și un „politician" — să iea locul istoricului care s'a dus. Nu văd și n'am văzut niciodată antagonism între calitatea de a fi cineva istoric și *datoria* de a fi cineva om politic al țerii sale. Adecă om politic al țerii sale și al nației sale, nu prin interesul personal pe care-l servește prin această națiune și prin această țară, ci în sensul cellalt, așa de înnalt, așa de nobil, pe care-l cunoștea antichitatea clasică, de la care s'au luat cele mai frumoase modele pe care le cunosc timpurile mai bune din istoria modernă, adecă să întrebuințeze cineva toate puterile sufletului său, toate puterile ființei sale materiale pentru a lucra

cît mai mult în folosul țerii în care s'a născut și a poporului din care poate face parte. Și mai mult decît atît: incapabil sau nenorocit este istoricul căruia-i ajunge a discuta odată sau a fixà un fapt, a scoate la iveală o personalitate neînsemnată: acela nu e istoric și nici măcar un cercetător, ci este un particular care și-a luat o licență sau un doctorat. Cînd un istoric tratează viața unui popor întreg, nu-i e permis — este un atentat la demnitatea istoricului, este un sacrilegiu față de misiunea principală a ori cărui studiu istoric, — să se apropie de misiunea sa altfel decît cu toată lărgimea de vederi și cu toată cultura inimii unui adevărat patriot și unui membru credincios al nației sale. Așa și numai așa trebuie să se înțeleagă rostul unui istoric.

Prin urmare, fără îndoială, și omul politic și acela care se preocupă de problemele politice și a trăit o bună parte din viață în mijlocul desbaterilor politice își va amesteca felul său de a gîndi și de a simți în expunerea, privitoare la trecutul Bucovinei, pe care vreau să v'o înfățișez în această seară.

Voiu căuta să arăt care este situația Bucovinei în viața generală a poporului românesc și în întregimea vieții locale din care Bucovina face parte, a vieții geografice din care acest pămînt a făcut parte, și vă voiu dovedi, în puținul timp pe care-l am la îndămînă, că nu se poate face pentru Bucovina, în planurile noastre de viitor, ceia ce fără îndoială trebuie să se facă pentru altele din Ținuturile locuite de Romîni, sau în mai mare parte de Romîni, ce s'au adaus prin evenimentele de la 1914-1919 la vechiul Regat. Ceia ce se numește „autonomia“ Bucovinei — termin elastic pe care fiecare îl poate înțelege după capacitatea sa, după interesele sale,—ceia ce se numește autonomia Bucovinei — de unii cu mîndrie, de alții cu șiretenie, de foarte multă lume cu destulă prostie, — nu poate în niciun cas să fie pus alături cu autonomia care s'ar cuveni Ardealului, Banatului sau

chiar — dar aici sînt atîtea reserve și prin urmare n'aș presinta în acest punct lucrul cu atîta convingere științifică — Basarabiei.

Fiindcă, vedeți: Ardealul a fost de la început o bucată de pămînt românesc caracterisată printr'un anume fel de viață. N'aș zice nici în ce privește Ardealul că Ardealul a dăinuit vreodată, înnainte de ocupația Ungurilor, ca formă politică specială a poporului românesc.

In această seară, pentru întăia oară, voiu lămuri în cîteva cuvinte și legătura pe care Ardealul a putut să o aibă în desvoltarea neamului nostru, trăgînd consecințele firești asupra acelor tendințe de autonomie puțin cam exagerată a Ardealului pe care le represintă în momentul de față, nu fără amestecul unor interese care sînt une ori foarte inteligibile și foarte nobile, Consiliul Dirigent de la Sibiiu. Se cere acolo o quasi-autonomie ardelenească supt pretextul de a trage o graniță împotriva unor anume obiceiuri, care nu sînt numai într'o parte, ci și de cealaltă parte și în largă măsură în țerile mari din centrul și Apusul Europei — cei cari au călătorit și au văzut ce e în acel Apus civilisat, pot compara ceia ce este la noi —, supt pretextul de a trage o astfel de graniță împotriva unor astfel de moravuri, care, vă asigur, sînt numai la suprafață, iar în adînc viața românească din vechiul Regat nu numai că este curată, dar este atît de curată, și atît de energică, că, grației ei, cîtă spumă necurată va fi se va înlătura la cea d'intăiu manifestare liberă a energiilor populare din Regatul romîn (aplause îndelung prelungite).

Inlăturare, vă rog, nu în chip revoluționar, bolșevic, după obiceiuri care, cînd sînt neculturale, se numesc rusești și, cînd sînt culturale, se numesc germane, ci după obiceiul poporului românesc, care e un popor foarte cum se cade și, cînd nu-i place de cineva, îi zice frumos: poftește d-ta ceva mai departe, și acela căruia i se face această invitație înțelege că trebuie să bată la o altă ușă.

Romînul are procedee de o delicateță extremă, și aceste procedee le vom aplica în multe casuri, și fiecare, cînd îi va veni rîndul, o să vadă (surîsuri). Dar supt pretextul acesta se caută a se da autonomiei un sens care nu-l poate avea nici în ce privește însuși Ardealul.

Știți că Ardealul a avut odinioară în fruntea sa un Voevod romîn ; supt Unguri Ardealul a fost singura provincie din regatul ungar guvernată de un Voevod. Nicio altă provincie de supt Coroana Sfîntului Ștefan n'a ayut un șef care să se numească Voevod, cu deplin drept de a stăpîni, ca Ardealul.

Aceasta înseamnă că, atunci cînd Ungurii au venit aici, au găsit un Voevodat și o tradiție voevodală. S'ar părea atunci că pentru Ardeal era un Voevodat, deosebit de Voevodatele din alte părți românești. Ei bine, nu. Au fost Voevodate fără deosebire între Ardeal și părțile neardelenești, mici Voevodate, iar, cînd închegările politice românești s'au desvoltat și au ajuns să creeze un Stat, încă din veacul al XIII-lea, acel îndepărtat strămoș al nostru a înțeles să întemeieze *o singură țară pentru toți Romînii*. Așa încît Ungurii, numind Voevodat numai partea de pămînt românesc care a intrat în stăpînirea lor, dar care se simția unitară, în conștiința oamenilor cari-l locuiau, cu cealaltă parte, au *dedublat* Voevodatul care, în esența lui cea mare, era *unic*. Dovadă e că, întăia oară cînd s'a întemeiat Statul românesc *al cărui șef purta Coroana*, pe la 1300, și poate înnainte, la Argeș, cea mai veche capitală a Țerii-Românești, el se numia „Domn a *toată* Țara Românească".

Acei cari cred că iredentismul, care e un lucru foarte nobil cînd se face cu bravură, — și noi l-am făcut totdeauna viteaz, fățiș —, acei cari cred că iredentismul datează din generațiunea trecută, de la cei cari nu și-au dat sama de datoriile față de Puterile Centrale, de „politica tradițională", timp de pa-

truzeci de ani, a Regelui Carol, să afle că iredentismul romîn datează de pe la anul 1300, de cînd cel d'intăiu „țeran" romîn, Voevod de Ținuturi, și-a pus pe frunte o coroană regală și și-a luat titlul de Domn a toată Țara Românească. De atunci datează iredentismul românesc. (Aplause călduroase).

Voiu adăugi un lucru : țerani, îmbrăcați țerănește, deși adăugiau portului lor purpura Impăraților constantinopolitani și-și țeseau pe genunchi cu fire de aur vulturul cu două capete al Bizanțului, țerani au fost cei d'intăiu Domni ai Țerii-Românești.

Și tot așa, cînd iredentismul n'a mai existat în conștiința lîncedă a claselor de sus, sentimentul absolutei unități românești a trăit totdeauna la țeranii cari au venit după țeranii cari luptaseră pe la 1300 supt steagul lui Basarab-Voevod. Niciodată gîndul unității românești nu s'a stîns în sufletul țeranului romîn. El nu s'a știut Bucovineanul austriac, Basarabeanul rus, nu s'a știut nici măcar Ardelean, supus regelui Ungariei, nici Bănățean, datorînd ascultare Banului venit în numele aceluiași rege al Ungariei, ci toți au știut, cei de aici, o Moldovă și Moldoveni; ceilalți au știut de o țară de dincoace și de dincolo de munți făcînd parte din patrimoniul singurului neam românesc

Prin urmare nici în ce privește Ardealul n'a fost în trecut o separație românească, în stare să sprijine astăzi tendința către o autonomie care, înțeleasă într'un anume sens, poate să însemne o mai neplăcută desordine în mai mic decît o desordine mai mare care poate fi mai puțin neplăcută decît cea d'intăiu. Vream să spun, într'o frasă care cere cugetare, multe lucruri pe care nu vreau să le spun în altă formă, dar care se razimă pe o experiență recentă: nu pot înfățișa aici alte lucruri pentru a lumină această formulă recentă, în stare să satisfacă multe ambiții, care se chiamă autonomie.

*

In ce privește însă Bucovina, este absolut fals că ar putea fi autonomă Bucovina, chiar dacă Ardealul ar avea drept la autonomie, chiar dacă Banatul, care a trăit ca formațiune separată, ar putea reclamă și el autonomia, chiar dacă, din anume motive cu totul speciale, din care unul este că Basarabia se întinde de la Hotin la Cetatea-Albă, pe cînd Bucovina numai de la Zalescic, pe Nistru, până la Mamornița, drum pe care-l poate face cineva călare în cîteva ceasuri, cum știe toată lumea, chiar, zic, dacă în Basarabia, care e de atîtea ori mai mare decît Bucovina, s'ar admite, din causa unor anumite împrejurări locale, pe lîngă motivele generale pe care le-am arătat, autonomia, cu toate acestea, o astfel de autonomie, înțeleasă în sens durabil și larg, formînd în România un fel de Stat bucovinean deosebit, nu poate fi admisă, nu numai din causa intereselor generale ale Regatului romîn, din causa intereselor deosebitelor națiuni care trăiesc pe lîngă națiunea românească în România Mare și nu trebuie să se lovească necontenit la fiecare pas de ceia ce ar îngrădi economia, ci din potrivă, cu căi comerciale largi, cu o puternică mișcare economică, fiecare trebuie să se simtă cît mai mult într'o singură țară, dar și pentru că autonomia Bucovinei nu se poate răzima pe niciun element al trecutului.

Acum venim la însăși dovada istorică pe care vreau să o aduc.

Onor. auditoriu, mulți dintre d-voastră au trăit în Austria și multe persoane dintre d-voastră care nu sînt Romîni, dar au venit să asculte această conferință, regretă poate Austria. Regretul lor samănă cu un regret pe care-l cunoaștem din literatura universală. Vă aduceți aminte de lacrimile foarte calde pe care le-a vărsat Don Quixote cînd a murit Rosinanta. Avea Don Quixote o iapă de toată bunătatea (surîsuri), cu care făcuse întreprinderi mari, și

iapa era țesălată în fiecare dimineață cu cîte un regulament, șeaua, coburii erau plini de ordonanțe.

Rosinanta, pe care o plîngea atîta Don Quixote, era o podoabă după toate declarațiile sale, dar avea un singur defect: crăpase! (Imensă ilaritate; aplause prelungite.)

Din acest motiv, atît de esențial, care se razimă pe autoritatea, în general recunoscută, a strălucitului roman al lui Cervantes, Austria nu poate fi regretată mai mult decît Rosinanta lui Don Quixote, care și-a dat obștescul sfîrșit scoțînd o limbă de un cot, peste dinții rînjiți, la o margene de drum. (Mare ilaritate, aplause.)

Dar, fiindcă Austria e totuși foarte interesantă în desvoltarea ei istorică, să mi se permită o comparație care poate lumină o mulțime de lucruri, comparație în legătură strînsă cu subiectul acesta și, dacă mai luminează pe alături și alte lucruri, cu atît mai bine.

Să facem o comparație între felul cum s'a întocmit Țara-Românească, adică Principatul muntean, pe de-o parte, cu Capitala la Argeș, care s'a coborît la Tîrgoviște și pe urmă la București, ca și cealaltă țară românească, întemeiată pe rîul Moldovei, care s'a chemat deci Moldova, să facem deci o comparație între alcătuirea principatului a toată Țara-Românească, pe la 1300, la Argeș, ca și între întemeierea principatului de concurență, tinzînd către aceiași unire a elementelor românești, întemeiat pe la jumătatea veacului al XIV-lea, cinzeci de ani mai tărziu, în părțile acestea vechi moldovenești care sînt sau vecine cu Bucovina sau făcînd parte din Bucovina de acum, și între felul cum s'a alcătuit Austria însăși.

Fiindcă Austria a însemnat mult mai mult decît principatul muntean și cel moldovean, — *à tout seigneur tout honneur* —, unei așa de mari doamne, cum a fost Austria odinioară, trebuie să-i dăm toată

cinstea care i se cuvine. A ocupat un larg loc, ca o persoană care sufere de obesitate — ceia ce nu înseamnă sănătate —, dar n'a putut face exercițiile de echilibristică la care o chemase contele Tisza în speranța de a însănătoși un corp cangrenat de multă vreme. Chiar dacă Ungaria ar fi fost zdravănă, nu putea să meargă într'un singur picior să cucerească lumea, ținîndu-se de pulpana unui ofițer prusian. (Aplause prelungite.)

Prin urmare Austria ocupă în spațiu și în timp foarte mult loc în istoria universală.

Problema, în ce privește origina, desvoltarea, caracterul Austriei, mă preocupă de foarte multă vreme. Pregătesc de mulți ani o istorie universală pe care o visez în proporții mai largi, și natural că Statul Austriei trebuie să ocupe un loc potrivit cu lunga lui desvoltare cronologică și cu larga lui desvoltare teritorială.

Știți părerea obișnuită care se spunea de cîte ori o statue a Austriei mai mult sau mai puțin mediocră în proporție și execuție se așeza pe acest pămînt românesc sau de cîte ori se afișa și altfel această ciudată contrafacere a unei păsări cu două capete, care nu știe în care din două i se află mintea (ilaritate), cum și altfel de animale cu patru picioare sînt mai puțin inteligente decît cele cu două (ilaritate). Deci Austria, de cîte ori clădia aici vre-un monument, de cîte ori își înfățișa emblema sa, vă spunea *cît e de veche*.

Acum, în ce privește oamenii, argumentul că sînt vechi și că prin urmare vor trăi mult, nu-l acceptă nimeni (ilaritate): cu cît te simți mai vechiu, cu atîta ai mai puține garanții de a trăi mult; dar diplomații, jurnaliștii și istoricii, vorbind de State, au obiceiul să zică despre un Stat că va trăi foarte multă vreme, fiindcă a trăit foarte multă vreme. Cred că nu se poate cugeta într'un fel în ce privește existența individului și într'altfel în ce privește existența politică a unui Stat.

Oricum ar fi, cercetările mele de istoric m'au convins că Austria aceasta nu e chiar așa de veche cum crede lumea: a fost înființată abia pe vremea Mariei-Teresei. Tot ce a existat înnainte nu este Austria, ci veți vedea ce este. Se va spune în scurt, dar destul de cuprinzător, ca să se înțeleagă.

Austria adevărată a existat numai de la Maria-Teresa și Iosif al II-lea și până la catastrofa finală. O comparație mi-a venit astăzi în minte, visitînd Palatul Universității, foarte solid clădit, cu multe ganguri și odăițe mici în care, pe lîngă mirosul cărților vii, era un ciudat miros de oameni morți, era un miros de criptă (surîsuri).

Mai toate clădirile austriece, a doua zi după ce au fost sfințite, încep a mirosi a mucegaiu uman (ilaritate). Și atunci mi-a venit în chip firesc ideia, care, plecînd de la o glumă, a ajuns la ceia ce este un adevăr: că Austria s'a născut pe vremea Mariei-Teresei și a lui Iosif al II-lea pentru a trăi de fapt numai atît cît a trăit întemeietorul ei real care a fost Iosif al II-lea.

Iosif al II-lea a închis ochii, consacrînd prin această moarte prematură falimentul sistemului său politic.

Pentru că știți că el s'a sfîrșit blăstămînd poporul său și pe sine însuși: Austria nu s'a putut întemeia, fiindcă formula lui nu se putea aplica, fiindcă deosebitele elemente din care s'a alcătuit Austria nu puteau prinde laolaltă, fiindcă nu se putea găsi un suflet și nici măcar un interes material comun care să unească împreună deosebitele elemente ale Impărăției.

Dar, din momentul cînd, cu blăstăm, Iosif al II-lea a închis ochii, descompunerea Austriei a început odată cu a marelui Impărat. Natural, Impăratul, îngropat, nu-și semnala prin niciun miros descompunerea, pe cînd Austria, fără capac la sicriu, a dat atmosferei politice mirosul caracteristic, care se poate

urmări până în cel din urmă colț al clădirii austriece din deosebite timpuri.

Austria veche a fost o fundațiune catolică. Austria nouă, se știe, s'a sprijinit totdeauna pe administrația și ceremonialul iesuit. Dacă în unele momente Statul austriac n'a fost tocmai amabil față de Iesuiți, a fost o mare greșeală, fiindcă Austria pleacă de la propaganda catolică întinzîndu-se către Răsărit; ea a fost la început o fundațiune a călugărilor misionari, cari, pătrunzînd aceste regiuni, semna fiecare pas de cucerire al ei prin noi mănăstiri. Din regiunea Tirolului, a Stiriei, adevăratul leagăn al Austriei, puterea austriacă se întinde, fără să aibă un caracter mirean, un caracter profan, politic propriu-zis, fără să aibă un caracter dinastic. A fost un Stat clădit de misionari ca atîtea altele pe care le cunoaște istoria.

Pe urmă a venit Imperiul lui Carol-cel-Mare și a încercat să facă aici o marcă, o margene, împotriva barbarilor cari circulau încă prădalnic prin stepele răsăritene. Incercarea n'a izbutit. S'au interpus Slavii și s'a încercat deci a se creia o Austrie slavă, care evident nu era să aparție elementului german.

Germană nu fusese, de fapt, nici pe vremea Carolingienilor. Carolingienii represintau ideia romană, ideia creștină, iar nu ideia germană. La optsute să vorbească cineva de un scop național, de o conștiință națională, însemnează să ignoreze însăși desvoltarea ideilor în istoria universală.

S'a încercat deci un Stat slav: regatul morav. A căzut. Toate tentativele de a întemeia o Austrie, pornind de la interese deosebite, manifestate prin mijloace deosebite, au căzut. Austria din secolulal VII-lea, al VIII-lea, al IX-lea și până pe la 1770 este astfel numai o serie întreagă de încercări care au căzut fiindcă erau imposibile în esența lor.

Statul morav s'a isprăvit și el. Atunci au venit Ungurii, o altă rasă, și s'a încercat a se stabili o Austrie cu acestălalt caracter național.

Ungaria ar fi căzut și ea dacă nu s'ar fi supus întru toate Sfîntului Scaun din Roma, dacă regii ei n'ar fi abdicat orice caracter național pentru caracterul de misionari ai Papei în Răsărit, de aducători la catolicism cu sila ai tuturor popoarelor care se găsiau dincolo de margenile Ungariei.

Prin urmare, dacă Ungaria a trăit, ea a trăit nu prin Unguri, nu pentru Unguri, nu pentru poporul care a sfărîmat pe Slavii din Moravia și a împiedecat pe Germani de a înnainta spre Est, ci a trăit numai în funcțiune permanentă de delegație apostolică.

Dînsa revenia, prin urmare, iarăși la originea catolică, care fusese și ea cea d'intăiu tentativă de Stat austriac. Misionarii porniseră cei d'intăiu; după atîtea schimbări istorice, se ajungea iar la delegațiunea Papei din Roma pentru a întemeia un Stat catolic în regiunile răsăritene.

Pe urmă, printr'o potrivire a împrejurărilor, prin creațiunea cu totul accidentală a unui simbol în care nimeni nu credea, dar al cărui sîmbure ideal, dacă ar fi căzut în pămînt bun, ar fi putut da puternicul arbore cum se înfățișează Austria de obiceiu, s'a întîmplat că ducii Austriei s'au ridicat sus de la o însemnătate cu totul restrînsă.

Intre Austria ducilor austrieci d'innainte de Habsburgi și de supt Habsburgi și între Austria Mariei-Teresei nu este nicio asămănare. Austria cea veche era o mică creațiune feudală care se sprijinia cînd pe unii, cînd pe alții, care cîștiga provincii foarte încet și astăzi le pierdea, mîne le cîștiga din nou; nu avea măcar, în vesnica schimbare de hotar, o Capitală, căci Viena foarte tărziu a ajuns să aibă însemnătatea de centru politic al formațiunei austriece. Un Stat necontenit fluctuant, amenințat în existența sa, mult inferior Ungariei

De la o bucată de vreme, cînd s'a întemeiat Statul ceh, cînd în Răsărit s'a format fundațiunea politică polonesă, a rămas pe al doilea plan ducatul acesta

al Austriei, care s'a ridicat, printr'o falsificație de de titlu, la arhiducat. Căci arhiduce e un titlu pe care și l-au *arogat* ducii Austriei într'un anume moment printr'o pornire de grandomanie de care contimporanii au putut rîde. Arhiduce e un titlu care nu se potrivește, neavînd nicio tradiție, niciun fel de cuprins istoric și nicio legitimațiune reală.

Prin urmare, chiar atunci cînd ducatul a căpătat consistență, încă el era alcătuit din bucăți care țineau astăzi, dar se puteau deslipi mîne.

S'a întîmplat că un Habsburg a fost ales Impărat și alegerea aceasta s'a repetat, iar legătura întîmplătoare între funcțiunea împărătească și stăpînirea locală asupra provinciilor căpătate de ducii Austriei a dat ducilor un prestigiu. In puterea acestui prestigiu ducii Austriei de mai tărziu, neputînd fi și ei Impărați, își ziceau arhiduci.

Bine înțeles că nu erau Impărați în moșia lor de atunci. Impăratul nu era în evul mediu un stăpînitor cu hotar local, ci în evul mediu aceasta înseamnă un singur lucru : o autoritate răspîndită în chip vag asupra unor teritorii care nu plătiau niciun bir, nu dădeau nicio armată, nu represintau o adevărată realitate. Așa s'a format Austria înnainte de Maria-Teresa.

In conștiința atîtora de aici, cu spiritul falsificat de școala germană, ne simțim așa de mici în tradiția noastră istorică față de măreția austriacă de atîtea ori seculară. Dar vă spun cu toată cinstea istoricului care nu e obișnuit să falsifice, care a fost acusat odată chiar că înjosește marile figuri ale istoriei Romînilor fiindcă oamenii erau deprinși a nu se vorbi de eroi decît cu umflătură de glas, cu gesturi largi și cu acea poruncitoare bătaie din picior care nu poate înlocui o ideie, vă pot spune ca istoricul trecut și prin purgatoriul care sînt acusațiile jignitoare de nepatriotism, că întemeierea Statelor

românești este *una din minunile istoriei universale.*

Iată de ce: ați văzut desvoltîndu-se această Austrie, cînd în umbra mănăstirilor și cu ajutorul misionarilor catolici, cînd în serviciu de oaste francă, cînd shimbîndu-și graiul pentru a vorbi limba slavă în regatul morav, cînd prefăcîndu-l iar pentru a vorbi ungurește la Curtea regelui maghiar din Buda, cînd, în fine, retrăgîndu-se în ducatul Austriei și împodobindu-se cu titlul imperial ca să-și zică pe urmă „arhiduci"; ați văzut Austria schimbîndu-și mereu hotarele, întinzîndu-se necontenit pentru ca la cea d'intăiu plesnitură peste mîna prea întinsă să-și retragă foarte frumos ghiarele încleștate pentru furt.

Ei bine, comparați această desvoltare cu spontaneitatea cu care s'au alcătuit Statele Românești. La 1300, „Voevodul a toată Țara Românească" se simția pe dînsul Domn, și ai lui nu i-au spus niciodată Voevod. „Voevod" e un titlu de documente, iar cînd ai lui se îndreptau către dînsul, i-au zis „Măria Ta", ceia ce însemnează „Maiestatea Voastră". Un titlu datorit Impăraților, iar „Domn" vine din latinescul „dominus" și sensul lui politic e „Impărat": *dominus noster Imperator*. A zice Domn însemnează puterea imperială întreagă. Țeranul romîn din vecbea vreme romană păstra această conștiință a imperialității stăpînitorilor săi. De aceia, cei d'intăiu Domni, în sărăcia lor de țerani, au pus să fie zugrăviți pe pereții bisericilor lor cu coroana de aur a Cesarilor vechei Rome sau a Romei noi, a Bizanțului.

Voevodul din Argeș de la 1300 a lăsat urmași cari într'o jumătate de secol au ajuns să stăpînească tot ținutul pănă la Dunăre; cari în cincizeci de ani și-au întins stăpînirea de la Severin, nu pănă la Brăila, ci pănă la Chilia, pănă dincolo de Dunăre, pănă în Dobrogea și pănă la țermul Mării Negre. Niciodată în istorie un Stat nu s'a întins atît de răpede. S'a zbuciumat Austria secole întregi, fără să se poată con-

solidă; într'o jumătate de veac un popor de țerani a fost în stare să mute stăpînirea toată din creierii Carpaților până în valea largă a Dunării.

Cînd s'a întemeiat Moldova, pe la 1350, ea a răsărit într'un colț din Maramureș. Bucovina de astăzi și Statul moldovenesc care rămăsese după prădăciunea austriacă de la 1775 o Moldovă au răsărit la Baia, lîngă Felticeni. Aceasta a fost cea d'intăiu Capitală. De la Baia fulgerător s'au strămutat Domnii cei noi, cari și ei rîvniau să aibă tot pămîntul românesc și voiau să detroneze pe cei din Muntenia, să stăpînească până în Banatul Severinului, să se mărgenească cu Marea Neagră și cu Dunărea. Roman-Vodă, pe la 1390, își spune: „stăpînitor din munte până la Marea cea Mare". O spune unul al cărui bunic își avea îngropate oasele prin locurile acestea bucovinene — cei d'intăiu Domni ai Moldovei sînt îngropați la Rădăuți, și în mai puțin de un veac steagul Moldovei se înnalța la Cetatea Albă.

De la Baia la Siretiu, de la Siretiu la Suceava, Basarabia întreagă luată în stăpînire, împănată de ostași și boieri moldoveni! O țară care a făcut o adevărată prestidigitație fără altă pereche în istoria universală decît ce se întîmplase cu puțini ani înnainte în Țara-Românească.

*

De ce? Domnii aceștia aveau un tesaur mare? Nu! ei erau săraci, trăiau în case care se deosebiau foarte puțin de o casă de țeran, dar erau făcute de piatră și nu pentru măreție, ci pentru că se puteau apăra mai ușor de dușman decît o casă de lemn. In casa lor n'aveau nici atîta mobilă cîtă împodobește o secție de jandarmi sau o primărie de sat din timpul nostru. Ei nu lăsau acasă decît cîteva haine stropite de multe ori cu sîngele luptelor și afară de acestea nimic decît o sabie care n'avea niciodată alt mîner decît oțelul încercat în războaie. Cum au răzbit Domnii aceștia fără bogăție, cari nu știau ce e

o armată permanentă, cari numai tîrziu au ridicat cetăți împotriva dușmanului, cari n'aveau personal administrativ? — și, vedeți, o țară poate să moară cu cel mai perfecționat sistem administrativ, care trăiește numai pentru administrație, și se poate întîmpla ca o țară care nici nu știe ce este administrația, prin prisosul de vitalitate al unei națiuni, să se întindă așa de răpede încît să cuprindă văi și munți și să ajungă a se oglindi în apele fluviilor largi și ale Mărei!

Și Domnii aceștia au izbutit, săraci, fără oaste, fără mijloace de stăpînire, și neajutați de nimeni. Da, să o spunem și aceasta în momentul cînd sîntem datori să dăm dreptate oricui, să fim buni vecini față de oricine se întinde peste hotarele noastre, dar n'avem niciun motiv să măgulim și să curtenim pe nimeni, fiindcă putem trăi prin noi înșine, și față de acei cari se găsesc împreună cu noi, și față de acei cari se găsesc dincolo de hotarele noastre (Aplause puternice îndelung repetate): ne putem răzima pe o experiență istorică de mai multe veacuri. Au căzut țeri sprijinite pe celmai puternic sistem de aliante, dar s'a menținut o țară ca a noastră care n'a avut— v'o spune istoria — în desvoltarea secolelor niciodată o alianță sinceră în jurul ei. N'a fost luptă pe care să n'o dăm pentru toți, și n'a fost luptă în care să avem un sprijin cinstit alături de noi, pănă la Francesii cari au căzut pe malurile Siretiului pănă la aceia cari, amestecînd în comande graiul nobilei lor țeri cu graiul nostru românesc, mergeau în fruntea țeranilor noștri, prețuindu-i tot ca pe ostașii lor; pănă atunci n'am știut ce înseamnă un aliat caresă lupte alături de noi (Mari aplause.) Pentru întăia oară am făcut această descoperire în Războiul cel Mare.

Deci Domnii aceștia vechi ai noștri n'au avut măcar aliați, și, cu toate acestea, și fără aliați s'au întins miraculos.

De ce? Fiindcă stăpîniau un singur popor; fiindcă

acest singur popor păstra în cultura lui adîncă, deşi nestrălucitoare, de ţeranii cari-şi aduc aminte încă de cele mai nobile timpuri ale antichităţii, păstra acea vigoare care face un neam capabil de lucrul cel mai mare în istorie: de *creaţiunea unei politici spontanee.*

Intemeierea ţerilor noastre a fost astfel creaţiunea politică spontanee a unui popor mic păstrînd şi în masele adînci tradiţia întregii moşteniri de mai multe veacuri. Nu există pe lume mijloc mai puternic de a se ridica un popor şi de a se menţinea împotriva tuturor furtunilor decât acest lucru pe care trebuie să-l realisăm şi astăzi: să strîngem în jurul interesului naţional românesc, care este drept şi de aceia trebuie să trăiască, să strîngem în jurul lui forţele întregului nostru popor şi să punem astfel instinctul nezguduit al ţeranului alături de cea mai înnaltă conştiinţă luminoasă a cărturarului. (Mari aplause îndelung prelungite.)

Vă puteţi închipui în împrejurările acestea pe Domnii Moldovei — şi Bucoviua făcea parte, firesţe, din Moldova de odinioară — întemeind creaţiuni locale, care să pară indispensabile pentru desvoltarea mai departe a principatului lor? Ei cari confundau, din potrivă, tot ce era ca organisaţie locală, în acest Voevodat, în această Domnie cu caracter împărătesc, căutînd, ca şi Domnii Ţerii-Româneşti, să se întindă pînă la margenile ueamului însuşi?

La început, concepţia care a stăpînit de Demnii nostri, pe boierii noştri, pe puţinii cugetători cari vor fi stat lîngă dînşii, în cea mai mare parte oameni de Biserică, gîndind şi scriind după vechi rosturi şi în limba obişnuită a clericilor, concepţia care a dominat pe toţi aceştia a fost una singură: necesitatea unei ţeri care să nu cunoască înnăuntrul ei nicio împărţire deosebită. Aşa a fiinţat Moldova veacuri întregi. Această Moldovă s'a îmbogăţit necontenit după ce cîştigase

hotarele sale, pe care numai timpul nostru le-a adus din nou în ființă. Și ele erau atît de naturale și supt raportul geografic, încît și în mintea celor cinci din Paris—cari sînt atacați ca și cum capul lor singur ar putea ști toate chestiunile de istorie și geografie pe care lumea-i pune să le judece: cele mai grele probleme interesînd și teritorii și națiuni!—erau, zic, așa de naturale aceste hotare, încît și în mintea profesorului de istorie american care nu și-a ocupat multă vreme catedra sa, și în mintea luminatului bărbat de Stat frances care n'a avut niciodată ca specialitate istoria, și în mintea bărbatului de Stat engles, de o uimitoare inteligență și de o strălucire de cuvînt fără pereche, dar căruia probleme de felul acesta-i erau cu desăvîrșire indiferente, și în mintea lor și a tuturora trebuia să se impuie necesitatea de a da aceste hotare României pentru ca Statul să fie viabil. Fiindcă, dacă nu se creiază State capabile de a trăi, toate ilusiunile de pace veșnică, sprijinite chiar de o Ligă a Națiunilor care ar merita în fiecare an nota zece din partea criticei celei mai severe, toate ilusiile sînt zădarnice.

Și e foarte bine că un hotar se cîștigă prin luptă, prin îndelungată trudă, prin sforțările națiunii, fiindcă nu e nimic mai puțin durabil decît ceia ce se întemeiază răpede.

Cum se cer multe jertfe pentru sfințirea întemeierii, se cer multe încercări de fundațiune înnainte de a ajunge la clădirea în care se vor putea adăposti și urmașii noștri până la schimbarea cea mare a lumii care să nu mai cuprindă hotare.

Prin urmare, de autonomie în acest timp nici vorbă. Moldova e absolut unitară ca și Țara-Românească, și în războaiele dintre Moldova și Muntenia, care atîta au fost blăstămate, era un motiv foarte înnalt și foarte nobil, pe care istoricii nu l-au observat. N'a fost numai dușmănia Domnilor, ambiția unuia de a înlocui pe

cellalt, n'a fost numai rivalitatea a doi vecini cari nu se pot suferi fiindcă fiecare voià pămîntul celuilalt; ci se zbătea neamul întreg în aceste războaie ca să piară granița între două țeri care accidental stăteau despărțite una în fața celeilalte. Această nevoie de unitate a neamului nostru se agita în lupta dintre Moldoveni și Munteni. De aceia, de cîte ori biruia un Domn, învinsul nu se socotia scăzut, fiindcă, dacă se clătina un cap, al învinsului, aceiași coroană strălucia pe al învingătorului, asupra neamului întreg, capabilă de a-l ocroti în întregimea lui.

După ce hotarul a fost fixat, s'a simțit nevoia de a se îmbogăți și cu oameni pămîntul Moldovei. Și aici putem face o comparație, fiindcă îmbogățirea cu oameni a pămîntului e în legătură strînsă cu problema bucovineană și cu introducerea elementelor străine, încă din veacul al XV-lea, pe această parte a Moldovei-de-sus numită mai tărziu Bucovina. Și aici este de făcut o comparație între sistemul moldovean și cel austriac de colonisare de mai tărziu.

Austria și-a crescut supușii cum crește un gospodar bun oile sau vitele sale (rîsete): a fost o *Zucht*, o creștere de oameni (ilaritate). Omul era crescut Cum sînt crescute vitele pentru a da lapte, carne. cum cutare animal mai puțin nobil, dar care a făcut carieră în atîtea domenii, e ținut pentru grăsime (ilaritate), pentru calitatea cărnii sale, tot așa *Unterthanul*, animalul acesta austriac, era îngrijit de stăpînire, făcîndu-i-se case bune, pregătindu-i un ogor cum se cade, încunjurîndu-l de toate garanțiile unei administrații-model ca să poată lua de la dînsul cît mai mult aur și cît mai mult sînge. De aceia Austria își schimba „Unterthanii" din loc în loc, cum își mută păstorul turma din ogor în ogor, după nevoile pășunatului, mereu întrebîndu-se: parcă ar fi mai bine aici, parcă dincolo s'ar căpăta o recoltă mai îmbielșugată.

Cu cît mai interesantă și mai frumoasă a fost colonisarea moldovenească !

Cei d'intăiu străini cari au venit în pămîntul Moldovei n'au venit atrași, cum au fost colonii austrieci, prin avantagii economice; nu s'a spus : „Unde e mai bine, acolo e patria"; veniți, aici e Canaanul cel nou care se deschide înnaintea ostenelilor voastre". Domnii Moldovei au văzut venind după dînșii, nu ca robi, ci ca doritori de libertate, pe supușii Statelor vecine cari putuseră aprecia, nu numai vitejia ostașului moldovean, dar și faptul că, pe cînd Polonia era o țară de șerbie a țeranului, pe cînd Ungaria era o țară care supunea țeranul la aceiași robie a brazdei, Moldova rămînea în Răsăritul Europei singurul pămînt de libertate al teranului (Aplause).

Cei d'intăiu oameni cari au venit și s'au așezat în Moldova, au venit pentru a fi oameni liberi pe pămînt liber.

A fost o vreme cînd ortodoxul era prigonit de Polon și de Ungur pentru credința lui deosebită de aceia a catolicismului; veniau atunci oameni în Moldova pentru că Moldova, țară de libertate a muncii, era în același timp țară de libertate a gîndului, fiindcă nimeni nu cerea nimănui să se închine lui Dumnezeu într'un anume fel, ceia ce înseamnă libertatea cea mai înnaltă a cugetării. Am colonisat, nu cu oameni aduși cu sila, ci cu oameni cari bucuroși au venit pentru a-și păstra sufletul lor întreg pănă în adîncul conștiinței, pe care omul îl închină lui Dumnezeu.

Iată deosebirea între sistemul austriac și sistemul moldovenesc. Pe cînd sistemul austriac, neputînd da un suflet, s'a mulțămit să distrugă sufletul supușilor săi — animalul care nu zburdă face carne mai multă, grăsime mai bogată —, pe cînd, prin urmare, Austria a putut face atîta lucru: să răpească oamenilor un suflet fără să li poată da altul, fiindcă n'avea nici pentru dînsa, la noi, prin mijlocul sufletului au fost atrași oamenii, și ei au adus liberatorului lor

cel mai mare omagiu ce se putea aduce unui binefăcător de acest fel: i-au jertfit limba lor.

Afirm, împotriva aserțiunilor interesate ale celor cari vorbesc fără a cunoaște fundamental nimic, cari vin să vă spuie că supt regimul austriac elementul românesc a prosperat, că el n'ar fi fost în aceiași proporție înnainte de venirea catanelor austriece, îndrăznesc a spune înnaintea acestor oameni, al căror despreț simulat nu poate înlocui știința lucrurilor despre care vorbesc îndrăznesc deci a spune acest lucru că, până adînc în veacul al XVII-lea, până pe vremea regelui Ioan Sobieski, nu s'au așezat țerani slavi, ruteni, în Moldova, fără ca acești țerani să se fi pierdut, la a doua generație încă, cu desăvîrșire, în mijlocul populației românești.

Numai de pe la 1670-1680 s'au făcut colonisări de mase țerănești care au păstrat caracterul lor străin. Explicația acestor colonisări o dau în două cuvinte: Cea d'intăiu așezare, la 1670, s'a făcut în regiunea Hotinului, de Pașa din Camenița. Turcii se așezaseră acolo, la Camenița, peste Nistru, și făcuseră o cetate; cetatea turcească avea nevoie de oameni cari s'o hrănească: Pașa a făcut deci apel la țeranii robi poloni. Ei au venit în număr mare 'n raiaua Cameniței și s'au întins pe urmă și 'n Ținutul Hotinului. Cînd, la 1713, a fost apoi un Pașă și la Hotin, el a chemat alți țerani ruși, persecutați pentru religia lor, apărați de Poloni, și i-a așezat în raiaua Hotinului, iar din părțile acestea ei au venit pe urmă către Apus.

Pe vremea lui Ioan Sobieski, gloriosul rege polon, despresurătorul Vienei, care ar fi căzut la 1683, de n'ar fi fost Sobieski, căci nu erau în stare s'o apere împotriva Turcilor, după ce Impăratul Leopold își luase tălpășița, cei cîțiva burghesi ai Vienei și studenți entusiaști, împotriva lui Cara-Mustafà, — pentru ca, a doua zi după liberare, același Leopold să trateze în chipul cel mai insultător pe liberatorul său, cum cerea vechea politică austriacă, de îndată ce nenorocirea a

trecut —, pe vremea lui Ioan Sobieski, zic, luptînd cu Turcii, s'a desființat granița între Polonia și Moldova. Regele polon credea că va putea să ieie amîndouă Principatele și să ajungă la Dunăre. Atunci, din regiunile Galiției, fiind o singură Coroană, Polonii stăpînind Cîmpulungul, întinzîndu-se pînă la Cetatea Neamțului, au trecut elemente rutene și s'au așezat în număr mai mare prin sate și orașe. Dar de la o bucată de vreme s'au pierdut și ele, ca toate elementele pînă la marea colonisare austriacă, după anexarea Bucovinei, în mijlocul populației moldovenești.

Pînă atunci, prin urmare, nici vorbă de o Bucovină deosebită. In instituțiuni, în obiceiurile poporului, în amintiri nu e nimic care să fie special Bucovinei; toate lucrurile acelea sînt ale Moldovei întregi și ale neamului ei. Ale ei și monumentele strălucite, care fac admirația străinilor. A venit aici învățatul arheolog, din Graz, Strzygowski, și a asămănat picturile Suceviței cu ce e mai prețios în frescele capelei imperiale din Viena. Bucovina are comori de artă fără pereche. Învățați poloni, cari nu s'au germanisat, ca d. Strzygowski, au semnalat la Sucevița influența italiană: se zugrăvia în mănăstirile noastre, prin anii 1580-1590, după cartoanele genialilor pictori italieni din acea vreme. Sucevița poate fi pusă astfel alături cu vestita capelă degli Scrovegni din Padova, ale cării fresce, pe care Europa întreagă le admiră, de cînd se îngăduie vederea lor, sînt datorite cuiva care se chiamă Giotto, începătorul întregii picturi medievale. Alături de aceste comori bucovinene, Austria n'a pus nimic ca valoare artistică, nici într'un moment, decît cînd pietatea înnălța cutare stîlp în mijlocul pieței care samănă cu o scobitoare în dinți (rîsete), oricare ar fi scopul pentru care a fost înfipt; sau, cînd pentru a face cinste mai mare Guvernului de atunci, s'a pus să se sape în marmură o persoană

mai mult sau mai puțin voluminoasă chemată să represinte Austria; sau, pentru a vorbi de lucruri mai mari, cînd, voind ca și la Cernăuți să se amintească nobila femeie, moartă în împrejurări așa de tragice, Împărăteasa Elisabeta, sculptorul a înțeles-o ca după un model din casa de nebuni, căci nemîngîiata Împărătească, în loc să aibă toată maiestatea durerii sale și să înfățișeze tot sacrificiul morții sale tragice, apare ca stăpînită de duhurile rele, o adevărată lady Macbeth care-și privește mînile (ilaritate).

Puneți frescele de la Sucevița, arhitectura de la Dragomirna, ruinele Sucevei și alături ce a dat arta în civilisația austriacă de mai tărziu, și veți simți deosebirea între ce am spus înnainte: între un suflet care creiază o formă și între o formă în care n'a încăput niciodată un suflet; între sufletul nostru care trăiește și peste ruinele fundațiunilor noastre politice, pregătind noi fundațiuni și mai mari, și între aceste fundațiuni care fără nicio zguduire a pămîntului bătut de furtuni se dărîmă fiindcă nu era lucrul sfînt al duhului care, stînd înnăuntru, să le apere.

Dar aceste frumusețe ale Bucovinei, vă rog să credeți, nu sînt numai ale d-voastră: mergeți pănă în fundul Munteniei, la Cozia, să vedeți paraclisul din locul unde se înmormîntau călugării, și veți recunoaște aceiași formă pe care o întîlniți la Sucevița: aceleași fresce, parcă de aceiași mînă măiastră; aceleași tradiții, ca și aceleași porniri de inovație după modelele frumuseților Apusului. Mergeți de la Solca la Dragomirna, de aici la Slatina, de la Pobrata lui Petru Rareș mai departe, spre minunata mănăstire a Neamțului și, într'un șir întreg, pănă la ruinele vechilor clădiri ale lui Nicodim, pănă la Vodița de la margenea Banatului, și veți recunoaște aceiași artă pe același pămînt; pentru aceleași așezăminte, aceleași monumente.

Se vorbește de formele slavone ale vechii noastre

culturi. Săracele forme slavone! Le reclamă, din două părți, cu tot atît de puțină dreptate. Pe de o parte Balcanicii, Sîrbii și Bulgarii. Mai ales Bulgarii, uitînd că chirilicele slave au fost făcute pentru Moravii din Panonia, și nu pentru Bulgari și nici pentru Sîrbi, și încă un lucru: că această scriere slavonă nu era decît o formă — încă o formă — pentru cultura romană: un mijloc de transmisiune, — dar fără valoare ca personalitate de cultură—, pentru ca să ajungă la noi. Ce, adecă, dacă s'ar fi păstrat un colț de pămînt în care s'ar mai vorbi limba latină, ar avea cei de acolo dreptul să spuie că locuitorii Franciei, Angliei, Germaniei ar datorì totul acestui colț fiindcă el a mai păstrat limba latină pe care toți o întrebuințau în evul mediu ca limbă de Stat și de Biserică?! Și alții cari reclamă civilisația noastră sînt vecinii noștri ruși, cari odată erau Ruteni și acuma sînt Ucrainieni — în fond firește este același lucru — și cari spun: Cancelariile voastre de la noi le-ați luat, limba Statului, de la noi, Voevodul vostru de odinioară, Ștefan-cel-Mare, știa limba slavonă, documentele care poartă pecetea lui sînt redactate în limba slavonă.

Dar au uitat un lucru: această limbă slavonă venia din Muntenia, și în Muntenia venia din acea lume, slavo-bizantină, a Peninsulei Balcanice. Dovada cea mai hotărîtoare despre aceasta este că Domnii de odinioară se intitulau cu toții *Io* Ștefan Voevod, *Io* Bogdan Voevod, și așa mai departe, și acest *Io* era titlul pe care-l purtau stăpînitorii medievali al Slavilor din Balcani, — și nu din regiunile rusești —, amintind pe acel mare stăpînitor, model pentru toți cei cari au venit în urmă, care a fost Ioan Asan, fiu de Romîn: cum Cesar a transmis numele său ca titlu pentru urmașii săi, Ioan Asan și-a transmis numele ca podoabă la toți acei cari au avut o situație regală ca și dînsul. De jos vine limba slavonă la noi, nu de sus.

Dacă sînt termini rusești ici colo amestecați, aceasta se datorește faptului că ai noștri nu știau

limba slavonă și erau siliți să împrumute scriitori în această limbă Dacă noi înșine am fi fost vorbitori de limbă slavonă, n'ar fi fost nevoie să împestrițăm documentele cu cîteva cuvinte rusești din neputința de a găsi la noi pisari de limbă slavonă.

Nimic, deci, nici în tradițiune, nici în istorie, nici în așezăminte, nici în artă, nici în cancelarie nu este special Bucovinei.

Dar se va zice: a venit Austria, care, timp de o sută de ani, a creat ea o formă care poate să rămîie numai a Bucovinei. Această Austrie a recunoscut o individualitate geografică care se chiamă Bucovina; această individualitate a transformat-o într'o individualitate culturală, și a adus din deosebitele părți elementele naționale care au putut conlucra și care trebuie totdeauna să conlucreze numai după tipicul pe care l-a dat la 1775 Austria. Prin urmare ce ni pasă de Moldova lui Ștefan-cel-Mare, a lui Ieremia Movilă, de toată seria Domnilor veacului al XVII lea? Sîntem prea mult stăpîniți de present ca să avem amintirea îndelungată a trecutului. Și, atunci, ca să înfățișeze cineva caracterul actual al Bucovinei, îl represintă cum face împodobitorul Palatului Administrativ din Cernăuți: de o parte prin niște țerani păscînd oile într'un verde crud, cu o nuanță din cele mai puțin admisibile și, pe de altă parte, prin niște Huțani trăgînd cu un fel de cângi bîrne pe apă, iar ca lucru principal arată în vitraliu, ca să evite pe Alexandru-cel-Bun, pe Ștefan-cel-Mare și orice sens istoric și uman în această țară, pentru ca să acopere tot trecutul țerii, să-l îngroape supt stînci de pietre, ce? Trei țerani idioți, cari se ieau la trîntă cu un urs! Bucovina, cu toate veacurile ei de desvoltare, în aceasta se resumă, pentrn Austrieci! Fiindcă era un trecut pe care Austria nu voiă să-l recunoască si fiindcă dincolo de noi nicio creațiune a ei nu există care să înlocuiască trecutul ce s'a crezut desființat,

atunci rămîn doar țeranii cu oile și cu cîngîle și cei trei idioți cari se luptă cu o țiară.

Ei bine, să zicem și noi că de la 1775 există o Bucovină și că ea se va păstra, să zicem, ca foștii stăpîni: am întemeiat-o cu generalii noștri, am format-o cu Guvernul nostru, și această Bucovină e atît de coborîtă în sufletul poporului însuși, atît de solid cufundată în acest pămînt, e prinsă cu atîtea așezăminte, încît puteți înnălța tricolorul în vîrful suliței tuturor palatelor, puteți afișa pretutindeni „Regatul României", și cu toate acestea în regatul României va trăi deosebi această Bucovină pentru că are elemente de viață pe care nimeni nu le poate distruge.

Dar, cînd Austria, la 1775, a ocupat pămîntul Bucovinei, care a fost intențiunea ei? Documente strînse din Arhivele din Viena de un om care a trăit aici, în legătură cu oficialitatea, pe care-l respectăm pentru opera lui literară și culturală, pentru iubirea lui de neam, deși nu împărtășim politica lui, fiindcă a fost, cum se zice în Italia, *austriacante*, baronul Hurmuzaki, în documentele zise „Hurmuzaki", arată care a fost intenția Austriei cînd a luat Bucovina.

Intenția ei a fost de a ocupa Moldova întreagă pănă la Siretiu. Armatele austriece, sau, cum, se zicea: vulturii împărătești, în înnaintarea lor, au mers pănă la Roman, și ar fi mers mai departe: ar fi fost bucuroasă Austria să treacă și Siretiul, întinzîndu-se pănă la Prut. Austria deci nu recunoștea dreptul de viață deosebită al Bucovinei, ci, din potrivă, recunoștea unitatea geografică, cu neputință de sfîșiat, a Moldovei întregi. Innaintea ei vedea această Moldovă întreagă și voiă s'o ieie în întregimea hotarelor sale, substituindu-și posesiunea ei suzeranității turcești. Acesta a fost gîndul care a însufițit pe Austria cînd a întrat în Bucovina. Dacă s'a oprit, s'a oprit numai în fața protestărilor Turciei. Dar, cînd cineva

se opreşte numai înnaintea protestărilor celui despoiat, nu creiază până la hotarele opririi sale o formă capabilă de viaţă proprie, ci avem a face numai cu un accident istoric, cu un moment pe care orice înnaintare a forţelor vii ale poporului a cărui moşie a fost sfăşiată, o suflă, o starmă, — căci dominaţia austriacă în Bucovina n'a fost sfărîmată, ci suflată, cum se suflă un lucru netrebnic.

Aceasta a fost deci intenţia Austriei cînd a întrat în Bucovina.

Altă dovadă e că, până ce a ajuns Europa întreagă să se intereseze de poporul românesc, până ce chestiunea Unirii Principatelor a venit pe tapet, şi puţin şi după aceasta, Austria a căutat necontenit să-şi însuşească Moldova întreagă.

In 1858, la Iaşi, înnainte de alegerea lui Vodă-Cuza, Austria lucra încă pentru acest scop. Era aşa de mult pătrunsă că Bucovina nu formează o individualitate specială, încît avem rapoartele diplomatice în care un represintant al Austriei spune: dacă Moldova se uneşte cu Ţara-Românească, lucru împotriva căruia trebuie să ne luptăm, vom avea chestiunea Bucovinei. Ardealului şi a Banatului în cîţiva ani de zile... Noi n'am făcut astfel decît să îndeplinim previsiunile oamenilor cu gînd de viitor cari lucrau în cancelariile austriece (ilaritate, aplause).

Cînd, după anexare, s'a început un nou războiu contra Turcilor, Moldova a fost ocupată până la Siretiu la 1792, şi administraţia austriacă s'a aşezat la Roman. Vedeţi cît de mult se ţinea de planul cel vechiu Austria? A trebuit să vie Revoluţia francesă şi interesul Impăratului Leopold, fratele Mariei-Antoinetei, pentru soarta surorii sale şi a tronului frances însuşi, pentru soarta tuturor monarhiilor, ca Austriecii şi Ruşii să se grăbească a încheia pacea de la Sistov şi cea de la Iaşi şi în felul acesta să plece încă odată din adîncul Moldovei cătanele Impăratului.

Dar cel puțin, rîvnind asupra Moldovei întregi — căci acesta i-a fost scopul timp de un veac — Austria aceasta, în alcătuirea Bucovinei, a avut ea măcar intenția de a crea ceva deosebit? Dacă ar fi avut, n'ar fi umblat să lipească, la orice presiune din partea Polonilor, această Bucovină, pe care nu știa cum să o califice — a cercat să-i zică «ducat», și nu Voevodat, ceia ce ar fi însemnat: principat de concurență; nici numele nu știa să-l deie țerii, informă în ce privește hotarele și desfigurată național prin colonisările întîmplătoare, pe care Austria o căpătase—, să o alipească la Galiția. Deci nici în ceia ce privește hotarele, această fundațiune austriacă n'a fost înțeleasă vre-odată.

S'a căutat oare ca în această Bucovină năpădită de regulamente austriece, să se scormonească viața însăși a poporului în forma ei actuală, să se cunoască așezămintele lui, să se dea o formă legislativă particulară acestui neam care nu sămăna cu altul? S'a inspirat vre-odată Austria de la viața reală a populației care se găsește aici? A întrebat trecutul, tradițiunea? A cercetat lumea ce o doare, ce vrea? A fost consultată această țerănime? Este vre una din atîtea sute de ordonanțe ale Guvernului care să se fi îngrijit de ceia ce constituie esența morală a populației?

Dacă ar fi existat în Bucovina un caracter deosebit, evident că lucrul acesta s'ar fi făcut, dar nu s'a făcut pentru că, scormonind cît de puțin viața poporului românesc, s'ar fi dovedit că există numai o Moldovă, că Moldova nu e moartă, că ea se mișcă supt pătura superficială care se aruncase asupra părții îngropate din ființa ei materială. De aceia poporul romîn n'a fost întrebat niciodată în ce privește rosturile lui; de aceia niciodată nu s'a încercat să se creeze o cultură originală măcar ca un titlu de laudă pentru vre-o expoziție jubilară. Pentru artă

cea veche, pentru scrisul vechiu, pentru documentele vechi românești, Austria n'a avut niciodată un adevărat Museu al Țerii în Cernăuți, pe care să-l înfățișeze ca un model de «artă orientală». De ce? Pentru că, dacă museul ar fi fost, aceste lucruri ar fi spus: *noi sîntem numai o parte dintr'un întreg care a fost și dintr'un întreg care se cere să fie.*

Acestea sînt lucrurile pe care am avut să le dovedesc, și cred că le-am dovedit în așa fel, încît sfidez pe oricine să arăte că vre una din aceste deducțiuni nu se poate sprijini pe adevărul istoric cel mai indiscutabil.

(Călduroase aplause și ovațiuni prelungite.)

II.

CE ESTE ȘI CE POATE FI BUCOVINA

Conferință ținută la Cernăuți în ziua de 17 August 1919.

II

Ce este și ce poate fi Bucovina

Conferință ținută la Cernăuți în ziua de 17 August 1919.

Onor. auditoriu,

A doua parte a grupului de conferințe pe care am avut intenția să vi-l înfățișez, n'are nevoie de niciun preambul: ea continuă conferința de ieri, ea desvoltă șirul ideilor care s'au exprimat în partea care a tratat despre trecutul Bucovinei, despre Bucovina care a fost cum a fost și care va fi cum trebuie să fie.

Și de astă dată să vedem ce se poate spune fără preocupațiune personală și fără preocupațiune de partid—ca și, chiar, fără preocupațiuni naționale, care ar putea să întunece adevărurile ce reiese din lucrurile în sine, din observarea atentă a lucrurilor.

In această a doua conferință se va vedea deci ce se desface din toate expunerile anterioare, ca și din tot ce cunoașteți mai bine decît mine în ce privește circumstanțele actuale, cu privire la viitorul însuși al unei Bucovine al cării rost de a rămînea o Bucovină deosebită am dovedit că în domeniul istoric n'are niciun sprijin, căci n'a existat o Bucovină în alt sens decît ca o formațiune trecătoare, interesată și că

împrejurarea, accidentul care a determinat această formațiune cu totul trecătoare nu constituie un motiv pentru dăinuirea unei autonomii care să împiedece mersul întreg al unui popor, desvoltarea normală a unei țeri. A se închide cineva în privilegiul Bucovinei, înseamnă a-și reservà o parte mai mică decît ar putea să aibă în restul țerii întinse, mărită economic și național, și în viața unui popor care, firește, are încă veacuri de trăit spre a desăvîrși o mare operă culturală, și în domeniul material, și în domeniul moral.

E foarte frumos să stea cineva într'o cetate, cînd trece toată mișcarea lumii pe alături, dar se poate întîmpla ca lumea aceasta, urmînd scopurile sale, pentru care a trăit o viață întreagă, să uite de aprovisionarea necontenită a persoanelor cocoțate sus în cetate. Era frumoasă Fata din paltin a poveștii, înfășurată în zăbranicu-i de argint, dar n'aș recomanda niciunei domnișoare să aștepte în vîrf de paltin pe vre-un Făt-Frumos, căci, oricît de strălucitor i-ar fi zăbranicul, ochii bărbaților cată ceva mai jos decît înălțimea paltinilor si s'ar putea ca fata din paltin să rămîie fată bătrînă ori să moară acolo fără ca vreun Făt-Frumos să vie s'o coboare. Să nu fie Bucovina fata din basm, învelită în autonomia ei, și să nu treacă Feții-Frumoși pe alături, atrași de urmărirea steagului și neavînd timp să se oprească pentru a privi spre ramurile mai înnalte ale copacilor pădurii, unde, poate, o fi așteptînd ea, Fata din paltin.

Onor. auditoriu,

Viitorul Bucovinei stă în restabilirea unei situații pe care trecutul n'a putut-o schimba prin alcătuirile sale artificiale. Bucovina nu poate decît să revie la ceia ce-i cere teritoriul său, la ceia ce reclamă, nu numai o parte așa de însemnată din populație, care

e cea mai veche, mai muncitoare și mai producătoare, dar ce reclamă, în același timp, *vecinătatea* ei.

Statisticele făcute până acum știm cum s'au întocmit: funcționarul din vremea austriacă care făcea statistica intra în casa omului și-i punea întrebări în rușește. Dacă înțelegea limba și răspundea, statistica îl trecea drept Rus. După sistemul acesta, de s'ar fi întîmplat să știe omul mai multe limbi, se putea ca, a doua zi, cînd i s'ar fi pus aceleași întrebări în franțuzește, să fie trecut în statistica austriacă Frances, și, tot așa, a treia zi Neamț, a patra Italian, a cincia Chines, apoi Iapones și așa mai departe (Ilaritate.)

Astfel de statistici sînt o bătaie de joc, și naivi ar fi aceia cari s'ar sprijini pe resultatele naționale căpătate în felul acesta. Asemenea statistici sînt ca acelea făcute de Unguri, cari au întrecut în această privință și statisticile austriece.

Dar să zicem că ar veni să facă statistica un funcționar, și competent, și onest, și uman, și ar întreprinde cercetările trebuitoare cu privire la populația unei țeri; resultatele lui singure nu pot hotărî în ce privește viitorul țerii. O țară trăiește și prin mediul național în care se găsește, o țară trăiește și prin cerințele regiunilor vecine care supt raportul economic o încunjură și o condiționează.

Chiar dacă Bucovina ar avea mai puțini Romîni decît are — și cîți are, o să vedeți cînd va apărea statistica nouă, mai puțin atacabilă decît cea veche, — chiar dacă Bucovina ar avea, zic, mai puțini Romîni decît are, și încă Bucovina aceasta, cum e încunjurată de mase compacte de Romîni, nu ar putea să aibă altă direcțiune decît direcțiunea pe care i-o impune mediul național în care soarta a adus toată populația ei.

Un exemplu sînt Secuii din Ardeal. Asupra lor sînt păreri foarte deosebite: Ungurii voiau să vadă într'înșii pe urmașii Hunilor. Cu cît mai vechi, cu

atît mai bine pentru îndreptățirea stăpînirii unguresti acolo. Am urmărit însă și eu chestiunea, și știu astfel de cînd au venit Secuii și ce sînt. Niciun Secuiu n'a fost pe aici înnainte de 1200, cînd Cavalerii Teutoni — cari, pe urmă, au întemeiat Prusia, făcînd din Borușii păgîni creștini de limbă germană, amestecîndu-i și cu elementele germane adause, — au fost aduși întăia oară ca să prefacă în Germanie dunăreană regiunea care mai tărziu trebuia să formeze Țara-Românească. Intre cei pe cari Cavalerii Teutoni i-au mutat prin locurile noastre, au fost și Unguri, cari au fost așezați la granița de Est. „Secuiu“ nu înseamnă decît „locuitor din Scaun“, și Romînii erau așezați pe „Scaune“ de judecată sau *județe*.

Și cînd Sașii au venit în Ardeal au fost așezați pe „Stühle“, adecă „județe“ pe românește. Astfel, cînd Secuii au fost aduși, ei au fost așezați pe Scaune, pe „szék“, deci tot pe „județe“ ca și cele românești. Casa secuiască — o recunoaște oricine și însiși Sașii — nu e casa germană, ci cea românească. Casa germană se înfățișează totdeauna cu cotul la stradă; casa românească, totdeauna cu fața la stradă. Casa germană are întrarea prin curte fără niciun pridvor sau cerdac, casa românească are întrarea drept de la poartă, fiind înconjurată, sau numai pe o față sau, ca în Bucovina, pe trei laturi ori pe patru, de un cerdac. Aceasta este vechea casă tracică. Ei bine, Secuii n'au casa germană, n'au casa ungurească, care nu este altceva decît o imitație, în Ardeal, a casei germane, ci au casa românească. Portul Secuilor e în mare parte românesc; folklorul, cîntecele, poveștile sînt românești. Secuii formează o masă foarte mare de populație și, de cînd școala maghiară a lucrat cu multă energie, ei spun: nu numai că sîntem Unguri, dar sîntem cei mai vechi Turani, cei mai capabili de energie din întregimea neamului unguresc. Veți zice: nu sînt toți Unguri, originari din părțile acelea, au găsit foarte multe elemente românești, cu care

s'au confundat, și din această causă Secuii nici nu samănă cu Ungurii. Ungurul tipic e foarte urît, iar Secuiul nici în ce privește fața nu poate fi deosebit de țeranul romîn, ba mulți dintre Secui, dacă-i întrebi ce sînt, spun că sînt Romîni, — cei din urmă desnaționalisați. Dar, în sfîrșit, Secuii se cred Unguri, teritoriul lor e un teritoriu de mult bine determinat. Ei bine, ce folos, dacă, de jur împrejur, teritoriul lor e blocat de mase românești ! Secuii n'o să-și poată deschide drum către Unguri, și ar muri de foame de ar voi să trăiască isolați ca neam a parte.

Prin urmare Bucovina, chiar dacă ar represînta mai puțin ca element românesc decît ce represintă în realitate, va trebui să urmeze, nu numai calea ce i s'a deschis de ultimele evenimente, nu numai calea fixată prin recunoașterea Puterilor care astăzi hotărăsc în locul tunului german și care foarte multă vreme vor hotărî soarta lumii, Bucovina va trebui și din alt motiv să aibă soarta pe care i-o fixează populația cea mai veche, care nu s'a mutat niciodată, populația țerănească muncitoare, care n'a dat aproape de loc speculanți — și recunosc că sînt și speculanți folositori, cari accelerează viața economică a unei țeri, dar dați-mi voie, din causa aportului mai mare pe care-l aduce muncitorul cu nevoi puține și cu cheltuieli de forță mai mari, să prefer, cu dreptate, pe muncitorul de pămînt față de cel mai onest speculator, chiar dacă ar aparținea națiunii celei mai simpatice (sînt unii cari au simpatii și pentru națiuni mai puțin simpatice, dar lucrul n'are importanță) (ilaritate).

Prin urmare, și fiindcă elementul românesc autohton, cel mai vechiu, este muncitorul de pămînt, dînd mult și cerînd puțin, și fiindcă tot trecutul acestei țeri, și în monumentele cele mai însemnate și din punct de vedere istoric, este românesc, și, în afară de acestea toate, pentru faptul că de jur împrejur stă o populație românească, nici Dumnezeu din cer, nici

Dracul din Iad nu ar putea vre-odată să schimbe soarta Bucovinei. (Aplause prelungite.)

Dar mai este ceva: Bucovina a trăit înnainte de 1916 prin legături cu Apusul, — nu cu Vestul, ci cu Nord-Vestul Europei—, legături ce i s'au impus prin dibăcia ambasadorului Austriei la Constantinopol și a lui Kaunitz, Cancelariul Mariei Teresei, care știa să folosească activitatea ambasadorului său la Constantinopol. Prin urmare ceia ce s'a întîmplat la 1775 a impus ținutului bucovinean o legătură cu cei din regiunile ce se întind către Viena.

Ei bine, — oricine cunoaște istoria și e inițiat în problemele actuale geografice și istorice, o știe—, o astfel de legătură a Bucovinei cu regiunile de la Nord și Nord-Vest este nenaturală, pentru că legătura firească a oricării provincii, direcțiunea firească a vieții, linia de desvoltare a unui teritoriu, urmează totdeauna cursul rîurilor, și, în general, linia aceasta de desvoltare tinde, nu de la Sud la Nord, ci tinde din regiunile mai nordice spre cele mai sudice, care sînt și grînarele cele mari ale lumii și se află în legătură cu mările cele mai frumoase, cele mai ușoare de străbătut, unind terile de civilisație cele mai importante din lume. Observați d-voastră în toate părțile: Anglia a avut odinioară o Scoție deosebită de Anglia propriu-zisă. In Scoția era o rasă de oameni foarte energici, plini de inteligență și de poesie, cari samănă în multe privinți cu noi, cari trăiau în văi ca și strămoșii noștri. Englesul nu e superior Scoțianului, și Scoția s'a arătat mai puternică decît Anglia într'un anume timp; cu toate acestea Anglia, țara de jos, a mîncat țara de sus.

Alt cas: Franța. Franța avea la început altă linie de desvoltare decît spre Sud; ei bine, ea a întrebuințat toate silințile sale, înțeleg ale regatului Capețienilor, ca să ajungă neapărat la coasta Mării Mediterane, la Marsilia, și la Pirinei.

Observăm același lucru în Germania, mai ales în

Prusia. Aici exemplul este în particular plin de învățătură. Prusia s'a alcătuit în colțul nisipos al Brandenburgului. Direcția firească a Prusiei era către ținuturile polone, ca să ajungă să încunjure Marea Baltică, să împiedece pe Ruși de a se așeza la această Mare. Ei bine, ea a părăsit această misiune și, pe de o parte, s'a îndreptat către Rin, iar, pe de altă parte, a tins neapărat să cucerească regiuni în spre Sud. Germania n'a fost o adevărată Germanie decît cînd aceste regiuni sudice au fost reunite Nordului. Odată atins acest țel, puteți vedea în însești motivele războiului din urmă tendința Germaniei de a ajunge la Mările Sudului, prin Triest și Veneția: planul lui Wilhelm a II-lea de a ajunge la apele italiene și tendința, în același timp, a aceleași Germanii prusificate, de a trece peste teritoriul francez ca să ajungă la aceiași linie a Mării spre care a tins orice națiune.

Observați Rusia. A fost odinioară o Rusie la Chiev; apoi, după stăpînirea mongolă, o Rusie moscovită, după care a venit, cu stăruința lui de fier, Petru-cel-Mare, care a zis: fiindcă Nemții sînt mai organisați decît noi, să caut să mă apropiiu cît mai mult de dînșii, și și-a mutat Capitala în spre Marea Baltică pentru ca să fie Rușii lui cît mai Olandesi, cît mai Suedesi, cît mai Nemți posibil. Dar a venit Ecaterina a II-a, care a desaprobat politica lui Petru-cel-Mare, și care, dacă a păstrat Petersburgul drept Capitală, și-a cheltuit toate sforțările, nu contra Suedesilor sau a Prusienilor, ci contra Polonilor și Turcilor, ca să ajungă la Marea Sudică.

Nu poate Bucovina să se refuse necesității geografice și istorice de a merge împreună cu rîurile sale, cu drumurile sale de uscat, de a merge pe drumul de desvoltare firească al poporului care i-a dat pentru întâia oară o viață culturală. Prin urmare este evident că Bucovina nu face astăzi o aventură, ci că o aventură i-a fost impusă la 1775. Astăzi Bucovina se desface

de aventura silnică, ce nu putea să aibă durată, și revine la necesitatea fundamentală a existenței sale.

Astfel fiind, se pune întrebarea: în aceste condițiuni noi, care poate fi soarta Bucovinei, ce se poate prevedea, — pe cît omenește este posibil în ce privește viitorul ei în viitorul durabil al regatului, în viitorul alcătuirii politice naturale care se numește România Mare și care Românie Mare nu e decît revenirea la forma istorică stabilită pe la 1300, în Argeș, de acel care se chema Domn, cu caracter imperial, „a toată Țara Românească"? Căci, cum am spus și ieri, noi nu inovăm la 1916, ci revenim la ceia ce exista în conștiința întregului popor cu atîtea veacuri în urmă, cu șese sute de ani în urmă, cînd nici nu se pomenia de vre-o pretenție austriacă asupra acestor regiuni.

Să împărțim subiectul pe atît de metodic pe cît se poate face într'o conferință, care nu poate lua forma unei lecțiuni.

În Bucovina este întâiu o operă de dreptate de îndeplinit. Dacă împrejurări silnice au făcut ca o parte, care nu e cea din urmă nici ca număr, nici ca vrednicie, nici ca viitor, din populația țerii acesteia să fie tratată mai prejos de meritele sale proprii, mai prejos de rolul care-i revenia de la sine și într'un chip cu totul inferior folosului pe care-l putea aduce țerii, cînd această silă dispare, populația aceia nu poate fi lăsată în starea în care a fost adusă de silă, și deci cea d'intâiu operă de dreptate este să se restituie tot ce i s'a luat pănă în momentul acela.

Rasa autohtonă, sprijinitorii țerii pănă la acel moment, locuitorii veac de veac ai Moldovei-de-sus, cari sînt Romînii, au fost nedreptățiți. Nici istoricii austrieci sinceri, un Zieglauer și atîția alții, ale căror scrieri sînt în mînile d-voastră, nu pot tăgădui că Guvernul austriac a fost în contra intereselor țeranului romîn din Bucovina. Nu mă gîndesc să aduc

învinuiri, pentru că interesul Statului austriac, așa cum era alcătuit, cerea neapărat acest lucru. Pentru a se păstra Bucovina, pentru a se putea întinde stăpînirea austriacă și mai departe asupra teritoriilor românești, se cerea ca țeranul bucovinean, acest țeran moldovean, cu conștiința românească, asemenea oricărui alt țeran din regiunea între Nistru și Prut, din Moldova, din Muntenia, din Ardeal și așa mai departe, ca țeranul acesta să fie ținut cît mai departe de putere și, mai ales, cît mai departe de cultură, de o anumită cultură, singura adevărată: cultura în limba lui, cultura potrivită sufletului lui, acea cultură care crește, înzecește puterile.

Dacă Austria ar fi avut curajul Germaniei în războiul din urmă, teribilul și formidabilul curaj care va întiera generația ei de acuma înnaintea tuturor veacurilor, — și vor trebui Germanii să invoace toate serviciile aduse civilisației ca să se ierte păcatele acestei generații—, dacă această Austrie molîie ar fi avut, zic, curagiul de la 1914-9 al Germaniei, la dînsa și la aliații ei în Răsărit, ar fi procedat cu noi cum Junii Turci au procedat față de supușii creștini în timpul războiului: Grecii, dar mai ales Armenii. Toată lumea știe chinuirea fără pereche pe lume, îngrozitoarea crimă săvîrșită împotriva Armenilor de la 1915 și pănă în ajunul săvîrșirii marelui războiu. Talaat, Enver și toată banda din Constantinopol, supt pretext că Armenii sînt periculoși existenței Imperiului Otoman, au dat ordin să fie ridicată întreaga populație armeană și mutată în deșert.

S'au ridicat astfel sate întregi care au fost duse pănă în locul unde-i așteptau banditii curzi, cari, sărind asupra nenorociților expulsați pe cale administrativă, au răpit femeile pentru a le arunca în haremurile Turcilor, au răpit copiii pentru a-i crește în școli de desnaționalisare și de renegare, iar pe ceilalți ori îi omorau de-a dreptul, ori îi lăsau să moară de foame și de boli. Ei bine, dacă Austria ar fi avut curaj, la

1775, așa ar fi făcut cu populația autohtonă a Bucovinei.

Și ar fi procedat poate cu și mai mare cruzime dacă nu se întîmpla un lucru, și anume: necontenita speranță — care a ținut până în epoca napoleoniană — de a se putea lua întreaga Moldovă. Cînd a văzut însă că Moldova nu poate fi cucerită, atunci a început opera de sărăcire materială și morală a Romînilor de aici, cari erau mai numai țerani.

Vedeți, boierii — sînt unii și buni printre dînșii; n'aș zice ceia ce zicea cineva de alții: se spune că pot fi și buni, dar el nu cunoștea pe niciunul (ilaritate). Eu sînt convins că vor fi fost mulți boieri buni și că a rămas de sămînță cîte unul până și în timpul nostru; dar boierii de la 1775, oricît s'ar invoca scîrba lor de stăpînirea străină, au desertat de la datoria lor: n'au rămas în Bucovina împreună cu țeranii lor; s'au dus la Iași să șadă lîngă Domn, iar aici au stat puțini, pe cari Austriecii i-au făcut cavaleri, ba pe cîte unul și conte (ilaritate). S'o fi întîmplat si minunea că, scărpinîndu-se la ceafă, unul dintre dînșii să întrebe dacă nu ar putea răsări și duci și arhiduci dintre persoanele care s'au arătat mai ascultătoare față de regimul ce s'a isprăvit (ilaritate).

Oricum, boierii aceștia, buni sau nu, n'au stat ca zid de apărare pentru populația românească de aici. Clasă intelectuală, în afară de clerici, nu era: clasa intelectuală s'a format pe urmă, prin școala austriacă, și s'a format deci în spiritul austriac, cu două mari lipsuri: întăiu că n'a avut curagiu față de stăpînire și, al doilea, că n'a avut contact cu frații rămași la plug. Ce n'ar fi făcut Romînimea bucovineană dacă, oricare ar fi fost presiunea exercitată de Guvern, oricît de mult ar fi fost îngustată viața ei față de naționalitățile celelalte, între țerani, între preoți, intelectuali și boieri ar fi fost o legătură strînsă, care singură asigură biruința unei națiuni?

Evident, nu țeranul a fost vinovat, ci acela care, ori a plecat peste graniță, ori s'a coborît așa de adînc înnaintea stăpînului, încît a uitat de suferințile alor săi și de locul de unde plecase și el.

Așa încît, la 1919, aici în Bucovina, sînt peste trei sute de mii de țerani, cele mai frumoase exemplare *umane*, nu numai ale neamului românesc, exemplare admirabile chiar pentru un etnograf, pentru un antropolog. Au venit aici străini, și cu gînd bun și cu gînd rău, și și-au putut face o părere despre intelectualii romîni, cu cari au venit în contact, despre funcționarii romîni, și părerea lor a fost mai bună sau mai rea, dar despre frumusețea țeranului romîn, despre cinstea lui, despre dorința de muncă a țeranului, despre talentele lui artistice, care zilnic se înfățișează în cea mai umilă căsuță prin opera degetelor femeii, operă care nu-și află părechea la alte națiuni învecinate, n'a fost unul care să nu aibă recunoaștere, și nici n'ar fi fost cu putință. Amintesc pe un Friedwagner, și aș putea adăugi pe atîția cari au venit ca învățați obiectivi și au plecat ca prieteni foarte subiectivi ai poporului romîn, cum vor rămînea până la sfîrșit după ce au văzut, după comorile ce le-au găsit.

Țeranul acesta merită neapărat împroprietărirea, care aceasta trebuie să se facă. Vedeți d-voastră, cumpărarea pămîntului țerănesc s'a făcut, evident, în chip legal, de oameni inteligenți cari știau toate obiceiurile, oficialitatea chibzuind bine exproprierea țeranului romîn de pe moșiile sale. Dar legalitatea nu înseamnă dreptate, — cum dreptatea nu ajunge totdeauna până la legalitate —, atunci cînd, nu juristul cercetează titlurile de proprietate, ci le cercetează istoricul și filosoful din punct de vedere social. Atunci istoricul, filosoful vă va spune: aici nu e vorba de o expropriere, ci este vorba de o restituire a unui popor în drepturile sale, de restituirea pămîntului său unei clase muncitoare vrednice (mari aplause).

Acesta este punctul de vedere esențial prin care m'am deosebit de partidele care, la început, la noi, în vechiul Regat, au dat pământ țeranilor din Țara-Românească. Atunci cînd omul țipa mai tare, îi dădeau o bucată de pământ. Așa era curentul, au dat și de teama urîtei fantasme de coloare roșie care a pornit să se plimbe în străinătate. Innainte însă de a se fi întîmplat toate aceste lucruri, am afirmat că desmoștenirea țeranului în vechiul Regat s'a făcut în împrejurări nejustificabile din punctul de vedere istoric și filosofic. Și pot spune același lucru și pentru Bucovina, cu deosebire că în Austria s'a știut învesti orice nedreptate cu o aparență de formă absolut legală Țeranul de aici însă are dreptul să fie așezat în rîndul întăiu al națiunilor care locuiesc acest pământ, nu în rîndul unde l-a găsit anul 1916, ci în acela unde se cuvenia să ajungă dacă de la 1775 până la 1916 desvoltarea lui ar fi fost liberă (aplause îndelung prelungite).

Aceasta este marea problemă. Gîndiți-vă la ceia ce s'a făcut de la 1775 până acum pentru țeranul suedes, gîndiți-vă la ceia ce s a făcut de la 1775 până acum pentru țeranul din Danemarca, pentru țeranii din toate țerile care se sprijină înnainte de toate pe desvoltarea satelor și unde n'au intervenit forțe din afară care să împiedice valorificarea prin toate mijloacele a vitalității lor, și veți înțelege atunci că trebuie făcut acest lucru: să se plătească țeranului dobînzile capitalisate ale muncii sale. Cînd va ajunge țeranul romîn acolo, atunci să procedăm la reforme față de toată lumea cu cel mai deplin spirit de dreptate și libertate. Să ni se dea voie însă întăiu să restituim pe o sută și ceva de ani țeranului nostru ceia ce i se cuvine pe drept, și din punct de vedere moral, și din punct de vedere material (aplause prelungite).

Veți zice însă: aceste teritorii bucovinene nu sînt

numai ale țeranului romîn. Voiu fi foarte drept și în ce privește acea parte a țerănimii care nu aparține, sau nu mai aparține, de un timp mai lung sau mai scurt, poporului romîn. Și sînt dator să explic acest termen de „nu mai aparține poporului romîn".

S'a purtat multă vreme între oamenii politici discuție în ce privește, aici, situația elementelor rusești, ucrainiene — cu toate că Ucraina, ca Stat, se știe, nu s'a întins pănă în locurile acestea, și Mazeppa niciodată n'a cucerit Bucovina. Am spus că discuția s'a purtat între oamenii politici. Oamenii politici au interese de partid, care une ori sînt și naționale. Acum, conștiința omului politic e bine să fie cît mai înnaltă, dar se întîmplă foarte adesea ori că nu e înnaltă de loc. In orice cas, în viața politică se întrebuințează mijloace de falsificație pe care știința le răspinge totdeauna.

Știința nu întreabă presentul asupra trecutului, ci și în procesul acesta ea obișnuește să întrebe trecutul asupra presentului. Evident că la mulți li-ar conveni ca niciodată să nu fi fost Romîni dincolo de Prut, dar oricine călătorește pe acolo, se uită la crucile de pe morminte, întreabă registrele bisericilor sau se duce — la actele austriece și cercetează aceste acte, pe care eu le-am avut la îndămînă, ajunge foarte răpede la conclusia că acel care se chiamă încă Tăut, Pănnaș, etc., nu aparține „națiunii ucrainiene", ci națiunii care-și amintește de Logofătul Tăutu și știe povesti de „Păunașul codrilor". Am tipărit o serie de astfel de acte privitoare la satele de pe malul Nistrului, din care se poate urmări pas cu pas cum a urmat desnaționalisarea acestor ținuturi. Originalele acestor acte le avem și le putem arăta oricînd.

Niciodată minciuna repetată nu poate înlătura un adevăr deplin dovedit, cum este acesta. Îi vezi pe acești oameni cum încetul pe încetul își pierd conștiința de Romîni, și deosebești și momentul cînd această conștiință se cufundă.

Se va zice: au murit și Dumnezeu să-i ierte! Da, cînd omul moare de moarte bună, așa se zice, dar cînd moare asasinat, ca aici de Guvernul care a adus o anumită populație anume pentru stîrpirea vechilor locuitori ai pămîntului acestuia, atunci e loc de a se deschide un proces, pe care-l vom duce pănă la capăt (aplause prelungite).

Statul n'are a face nimic în această privință: procesul este deschis între conștiința națională românească lucrînd pe căi legale, potrivit dreptului său, și altă conștiință națională. Statul este dator să fie de-o potrivă de drept cu oricine se găsește pe teritoriul lui, să-i aplice legile cu aceiași nepărtenire, să nu răpească nimic din ceia ce, la observația cea mai atentă, ar resulta în folosul cutăruia sau cutăruia. Sînt multe feluri de naționalism: cunosc un naționalism care se grăbește și cunosc un naționalism care se răsbună

Nu sînt nici pentru cel care se grăbește, precum nu sînt nici pentru cel care se răsbună. Nu sînt pentru naționalismul care se răsbună, pentru că răsbunarea, de obiceiu, nu aduce decît o ură nouă, și n'avem nevoie de ură în desvoltarea normală a poporului nostru. Nu sînt pentru naționalismul care se grăbește, fiindcă naționalismul nu represintă interesele Statului, schimbător, ci interesele neamului nemuritor și care prin urmare n'are nevoie să se grăbească. Cei nervoși deci să facă bine să se potolească și să lase la treabă persoanele care nu izbesc cu pumnul în ușa care nu se deschide singură, să lase pe acei cari știu cînd e copt fructul și se poate culege fără a se aduce pagubă pomului, care acela are dreptul de a trăi mai departe (puternice aplause).

Dar, cum am spus, la sate, în afară de populația românească, în afară de populația care a fost mai înnainte românească, s'a întîmplat să existe și la 1775 pe pămîntul Bucovinei o populație străină, de-

osebită de aceia care a venit după 1775, adusă altfel decît prin expansiunea firească a neamului din care face parte.

Aș dori să subliniez și acest lucru: este o mare deosebire între *dreptul* pe care-l dă unui popor expansiunea sa națională fără concursul Statului, și *drepturile* coloniștilor potrivit interesului Statului și prin forța singură a Statului. Așa Germanii ar fi putut să obiecteze drepturile lor în Alsacia, căci coloniști erau destui, dar drepturile acestor noi vorbitori de limbă germană sînt mai slabe decît drepturile Germanilor de la Rin, din Bavaria, din Saxonia, din Prusia.

Dar afară de populația aceasta, care este sau românească sau străină, și care s'a găsit alături de cea românească la 1775, afară de populația aceasta care în rîndul întăiu are drept la îngrijire pentru că represintă munca în forma ei cea mai nobilă, există și alte elemente, aduse pentru diferite nevoi economice și culturale care se află aici: o populație în parte creștină, în parte necreștină. Populația aceasta își pune o întrebare foarte legitimă în ce privește viitorul ei, și această întrebare ne preocupă și pe noi în gradul cel mai înnalt.

Pentru că nu pot să știu precis intențiunea imediată a oamenilor cari guvernează România astăzi și o vor guverna mîne, nici măsurile ce intenționează a le lua succesorii lor, dar un lucru îl știu, în ce privește poporul românesc acesta în uniformă de ostaș, și acel care nu poartă uniforma de ostaș, dar are același suflet: că noi nu am venit aici ca să facem operă de prigonire și distrugere. Știu că sînt oameni cari ar dori prigoniri ca să aibă motiv de ură; ei bine, acest motiv nu li-l vom da. (Aplause îndelung prelungite.)

Vom face însă să se observe anumite puncte de vedere care ni se par folositoare și pentru Statul

românesc însuși și chiar pentru elementele străine care se găsesc aici, care iubesc acest pămînt în care-și au îngropați înaintașii și unde atîtea lucruri s'au coborît adînc în conștiința lor, așa încît sufletul lor nu se poate despărți de dînsele.

Niciodată, cred, față de niciun exemplar uman nu trebuie să plece ceva de la neîncredere, de la vre-o pornire dușmănoasă,— regretînd dacă împrejurările ar dovedi motive de neîncredere care ar fi putut fi evitate, căci atunci măsurile care se impun sînt măsurile cele mai elementare de preservație a Statului însuși, și în vederea menținerii națiunii în drepturile sale.

Onor. auditoriu, trebuie să spun aici un lucru care mi se pare a fi de foarte mare importanță. Sentimentul este ispititor, și foarte adesea el desfide rațiunea; rațiunea vine ceva mai tărziu: trebuie să i te adresezi într'un anume fel și să o întrebi îndelung, dar așteptarea nu e fără spor. Prin urmare cu ea trebuie mai mult timp decît îi trebuie pentru a se lămuri unui ziarist obișnuit să discute ușor cele mai serioase lucruri, sau unui vorbitor de tribună politică ca să-și formeze o părere privitor la anume chestiuni (ilaritate). Și iarăși sentimentalitatea păstrează neschimbată o atitudine, pe cînd acela care procede prin rațiune, de la constatarea faptelor care există, este dator să țină samă, necontenit, de realitate.

Politica nu este decît interpretarea potrivit celor mai înnalte principii morale ale unei epoci a realităților date. Restul poate fi politicianism, interes particular pus în serviciul sau în deservirea Statului, dar politică în adevăratul înțeles al cuvîntului fără îndoială că nu este.

Prin urmare, judecînd așa cum judec eu, nu cu sentimentul meu personal, ci ca istoric și ca om politic, trebuie să plec de la cea mai incontestabilă realitate pe care faptele o constată. Și, în acest chip

judecînd, zic așa: Se poate întîmpla ca pe urma celor ce se vor petrece de acum înnainte unii să se ridice și alții să scadă. Felul obișnuit de a cugeta este acesta: acel care se ridică m'a făcut pe mine să scad. Judecata nu e întemeiată: sînt foarte mulți oameni cari scad din causa împrejurărilor, care ridică pe alții, și nu pentru că aceia au vrut neapărat să-i scadă pe dînșii pentru a se ridica pe sine.

Cetesc regulat toate gazetele scrise aici în altă limbă, și cred că sînt cel mai atent cetitor de gazete care poate exista. Am urmărit curent gazetele Sașilor din Ardeal și gazetele străine de aici; am întîlnit multe plîngeri drepte, pe care imediat le-aș fi resolvit, căci poate că în unele împrejurări resolvirea a zăbovit, și nu e bine.

Am întîlnit multe manifestări pe care le înțeleg prin pasiuni omenești, de și nu li recunosc dreptatea, și am întîlnit și atîtea simple șolticării de gazetari. Pe lîngă acestea am întîlnit însă și puncte de vedere susținute cu convingere, dar care nu sînt îndreptățite.

După un războiu ca acesta sufere toată lumea. Aceasta e incontestabil. Nu se poate cere României, ale cării răni sîngeră încă, răni pe care le-a căpătat, nu asasinînd pe alții, ci ridicîndu-se împotriva asasinilor (aplause), nu se poate cere României sîngerînde să facă minunea pe care n'a putut-o face nici Franța, nici Anglia, nici Italia pe pămîntul biruinței lor. (Aplause puternice.)

Noi sîntem oameni ca oricari alții, și poate mai puțin ca atîția alții fiindcă am avut mai puțin noroc și mai multă suferință. Dacă nu putem izbuti la 1919 să readucem starea de la 1913 pentru o parte din populația Bucovinei, aceasta e foarte natural; nu putem restitui de azi pe mîne prosperitatea pe care o greșeală care a mers pănă la fărădelege a îngrămădit-o asupra omenirii întregi. Fără îndoială că va mai suferi Bucovina, dar nu noi am închis drumurile comerciale, nu noi am adus acea uriașă pre-

facere a lumii care-şi are şi unele părţi foarte bune, ce se vor desemna mai tîrziu, şi unele foarte rele, pe care le vedeţi şi în momentul de faţă.

Dacă am pretinde a face minunea de a restitui lucrurile d'innainte încă de pe acuma, am fi nişte şarlatani, iar, dacă am izbuti a o face, am merita să fim puşi în rîndul sfinţilor şi aşezaţi ca icoană tuturor naţiunilor.

Nu numai atît. Cînd va fi linişte pretutindeni, cînd masele vor avea toată dreptatea lor fără a primejdui viaţa economică a lumii, căci, dacă aceasta se face nici clasele muncitoare nu mai plătesc nimic, fiindcă anume revendicaţii nu înseamnă decît tăierea ramurii pe care munca se razimă, cînd se va ajunge la linişte prin dreptate, iar nu la turburare prin crimă, cînd oamenii vor putea ca prin înţelegere şi frăţie bună să dea soluţionarea unei probleme pentru care omenirea întreagă nu este încă prea mult, cînd va reuşi din nou să fie ceva asămănător Europei de odinioară, cu mai multă siguranţă, ei bine şi atunci se poate întîmpla ca anumite interese, speciale Bucovinei, interese în legătură cu partea din populaţia Bucovinei care se plînge în momentul de faţă, să nu fie satisfăcute.

De ce? Pentru că Bucovina a fost legată de Austria în condiţiuni speciale, create de actul însuşi al anexării. Ei bine: vor fi alte hotare, alte drumuri, alte curente, bogăţiile nu vor curge numai pe aici: anumite popasuri, unde erai silit de administraţia austriacă să te opreşti, nu vor mai fi, ci altele se vor deschide. Ce aţi zice oare dacă în Germania epocei moderne s'ar fi ridicat toate oraşele Hansei şi ar fi zis: noi, oraşele Hansei, aveam tot negoţul de odinioară în mînă; prin urmare d-ta, Electorule de Brandenburg, nu ni poţi scădea importanţa, nu ne poţi ruină. Totuşi Lübeckul a decăzut, atîtea oraşe hanseatice, ca Wisby, nu mai înfăţişează decît ruinele

bisericilor, caselor și palatelor de odinioară. Cum poate deci să ceară cineva, cînd lumea s'a clătinat din temelii, cînd toată alcătuirea ei a fost schimbată, cum poate să ceară ca interesele unor anumite clase să continue a exista cînd nu mai există trecutul care le-a creat? Trebuie să înțeleagă cineva acest lucru că, precum istoria are nedreptățile sale, poate să aibă și dreptele sale reparațiuni, cum după nedreptate au suferit mulți, după dreptate pot suferi puțini.

Și aceia să fie mulțămiți că Statul li acordă tot scutul pentru ca orice element uman să capete în Bucovina, prin muncă, prin adevărata muncă rodnică și spornică, care crește puterea unui Stat, din această comoară partea care i se cuvine.

Fiindcă un lucru e sigur: oricare vor fi condițiunile muncii de acum înnainte, omenirea nu se va putea ținea decît prin muncă, a cării energie, a cării conștiință vor fi mult mai-mari ca odinioară. Vor cădea privilegiații, cari nu s'au apropiat de muncă sub nici un raport. Ilotismul țeranului va dispărea: consecința firească va fi că pretutindeni clasele țerănești își vor preface condițiunea. Vor fi cooperative, alte mijloace care să ajute țerănimea a scăpa de precupeția ce a nenorocit-o.

Cupeția este comerțul folositor, precupeția este un fel de avangardă prădalnică a comerțului adevărat. Precupeția va dispărea. Insemnează aceasta moartea *cupețului*? Ferească Dumnezeu! Precupețul poate deveni „cupeț", adevărat negustor, și poate căuta oriunde loc de muncă pentru ca să cîștige potrivit cu puterea lui de lucru ca și cu însușirile intelectuale cu care va conduce lucrul lui.

Ca orice pămînt românesc, Bucovina trebuie să refacă orașele sale pe temelii potrivite și cu noua viață de Stat de care nimic nu o poate deslipi și să și le refacă și potrivit noilor nevoi ale ei

înseși. Acestea sînt condițiile în care se va desvolta Bucovina. Dacă printr'însele cei de sus se vor coborî și cei de jos se vor ridica, cuvîntul, marele cuvînt din Evanghelie, care a fost atîta vreme mîngîierea oamenilor năpăstuiți, se va îndeplini. In orice cas, cel din urmă dintre popoarele care va avea dreptul să se plîngă împotriva acestor schimbări, va fi poporul care, cu mijloacele trecutului, va căuta să păstreze o situație artificială de pănă atunci în lumea viitoare, iar cel d'intăiu popor între acelea care vor avea dreptul să se bucure, va fi acest popor românesc, răbdător, bun și nobil, în numele căruia am vorbit în aceste două conferințe. (Călduroase ovațiuni mult prelungite.)

III.

MENIREA SUCEVEI

Conferință ținută la Suceava în August 1919.

III.

Menirea Sucevei

Conferință ținută la Suceava în August 1910

Onor. auditoriu,

Mulțumesc d lui Eusebiu Popovici pentru cuvintele d-sale. Să-mi dai voie să adaug la cuvintele d-șale, care trezesc amintiri așa de plăcute pentru mine, încă ceva. Anume : după ce m'au recunoscut școlarii de cari vorbiai, d-ta ai fost acela care m'ai căutat și m'ai rugat să vin în casa d-tale primitoare, și am stat supt acoperemîntul d-tale, făcînd studii în oraș și împrejurimi, trei zile, trei zile pe care nu le voiu uita niciodată, pentru pacea plăcută a casei d-tale, ca și pentru cercul de prieteni, printre cari era și bătrînul Vasile Bumbac, care a scris așa de frumoase cînturi epice în legătură cu legenda întemeierii Moldovei, cînturi care păcat că n'au fost continuate, căci sînt versuri de o frumuseță ce se poate așeza une ori alături cu a versurilor lui Eminescu. Îmi aduc aminte de toată prietenia pe care mi-ai arătat-o în acel timp.

De atunci viața ne a despărțit ; acum aceiași țară ne cuprinde, același spirit trebuie să ne anime pe amîndoi pentru a continuà, fiecare în locul său și cu

mijloacele sale, marea operă de ridicare a neamului românesc, întemeiat material, la înnălțimea morală pe care o comportă și la înnălțimea culturală pe care o cer înseși hotarele așa de largi pe care ni le-a dat amintirea strămunilor, vrednicia țeranului romîn, cavalerismul și loialitatea statornică a regelui Ferdinand, domnul nostru al tuturor Romînilor (Puternice strigate de : Trăiască) și binecuvîntarea lui Dumnezeu.

Cele mai multe din elementele acestea de care am vorbit nici n'au nevoie de vre-o explicație.

Cine poate să explice bunătatea supranaturală care dă neamurilor ce au suferit mai mult, răsplata speranțelor îndelungate ! Dacă s'ar aduna toți teologii de pretutindeni, cu toți Mitropoliții, dacă s'ar strînge clerul întreg cu Vlădicii în frunte, într'un sobor mai mare decît cel de la Niceia, cu cei trei sute și optsprezece părinți, cu toții n'ar putea să explice sfințenia lucrului ce este ca după o sută de ani de suferință un popor care n'a fost scutit de nicio încercare și de nicio durere, să primească o răsplată care-l uimește întăiu, dar îndată după aceasta trebuie să-l îndemne. Să caut să explic înnaintea dv. ce s'a zbătut în sufletul Regelui nostru, aceasta iarăși întrece puterile mele. Sînt taine sacre în sufletul omenesc, și un sfînt mister este acela care s'a petrecut în sufletul lui Ferdinand I-iu, în momentul cînd a trebuit să rupă toate legăturile cu toți ai lui, cu toate amintirile lui, aș zice chiar a trebuit să rupă cu o parte din el însuși pentru a se sacrifica, el și ai lui, și a lua asupră-și sacrificiul nostru al tuturora pentru o causă așa de sfîntă. Vitejia soldatului romîn? E cunoscută, și ea s'a arătat chiar dacă steagul ce se ridica asupra lui nu era steagul românesc. Ea a făcut să se ridice o țară mică mai sus decît țeri mari care au căzut fiindcă în sufletul luptătorilor nu era același sentiment ca în sufletul soldaților noștri.

Este însă un lucru pe care, nu numai că pot să-l explic, dar trebuie să-l explic chiar înnaintea unui

auditoriu românesc, și mai ales unui auditoriu românesc din Suceava, care, pe lîngă merite vechi, a avut, pe vremea stăpînirii austriece, și pe acela de a fi stat în foarte strînse legături cu noi, cei de dincolo. Este un lucru care pănă și unor Suceveni, cari cuprind în hotarele tîrgului lor monumente așa de scumpe, din cele mai scumpe, mai vechi și mai rare monumente pe care le-a ridicat neamul românesc, pănă și lor nu strică să li se lămurească puțin: în margenile istoriei locale, toată puterea morală care stă în istoria noastră, a Romînilor.

In aceste puține clipe cît stăm împreună, o să încerc prin urmare să lămuresc rosturile Sucevei vechi pănă la Austrieci, — și de la Austrieci pe urmă mai puțin, fiindcă mai puține au fost și lucrurile îndeplinite în Suceava din momentul cînd administrația anstriacă a venit s'o fericească și supt raportul material, după cum se poate vedea după o sută de ani și mai bine de administrație austriacă. Și apoi o să vă arăt ce poate fi Suceava în viața Românei Mari. Și voiu isprăvi cu o propunere, ca unul care sînt un vechiu alcătuitor de propuneri dintre care șaptezeci și cinci la sută rămîn simple propuneri, și deci douăzeci și cinci la sută se îndeplinesc — și aceasta e încă un mare lucru, dar, din cele douăzeci și cinci la sută care se îndeplinesc, douăzeci și trei le socotesc alții ca de la dînșii, și numai pentru două la sută își mai aduce aminte cineva de unde a plecat propunerea, ceia ce e foarte mare mulțămire pentru mine.

Deocamdată să vedem ce a fost vechea Suceavă a noastră și Suceava austriacă, și ce rost îi putem găsi în Românea Mare.

Suceava n'a fost cea d'intăiu Capitală a Moldovei vechi, fiindcă Moldova nu s'a întemeiat întăiu aici. Descălecătorii, cari au venit, cum știe toată lumea, din Maramurăș — din care au venit mai tîrziu, în calitate de colonișți, și acești strălucițți țerani pe cari

i-am văzut acum cîteva momente arătînd cîtă voință, vioiciune, frumuseță și nobleță estetică este în orice manifestare a lor, — descălecătorii Moldovei au venit, pe la 1360, prin alte părți.

Cel d'intăiu Scaun de Domnie n'a fost la Suceava, ci la Baia. Țara se zicea Moldova după rîul Moldovei, căci împărțirea cea veche a țeranilor era după rîuri: Moldoveni, Suceveni, Sireteni, Pruteni și așa mai departe. La început a fost poate țara la Cîmpulung, apoi, pe cursul Moldovei, a tras către Miazăzi și Răsărit, ajungînd la Baia, lîngă Folticeni, astăzi un simplu sat, care va trebui să fie ridicat din nou la însemnătatea de tîrg, precum merită și după monumentele pe care le posedă, căci este o biserică a lui Ștefan-cel-Mare, foarte frumoasă și mai bine reparată decît Mirăuții de aici, căreia i s'a dat un foarte frumos acoperis de pagodă chinezească (Ilaritate.)

Vedeți, între Statul austriac și între Imperiul chines erau foarte multe asămănări (rîsete): ambele forme de Stat se sprijină mai mult pe lucrul scris inutil și pe administrația pentru administrație, pe imutabilitatea perfectă și pe perfecțiunea imutabilității. (Ilaritate.) Prin urmare, dacă Austria împodobia vechile biserici românești ca o pagodă chinesă, aceasta nu poate să ne mire de loc. Credem chiar că și la Cernăuți ar fi putut face de-asupra capului statuii Austriei un fel de învelis ca ac' care acopere biserica din Mirăuți, și i-ar fi stat mult mai bine. (Ilaritate.)

Revenind însă la ceia ce spuneam, Baia are acum o biserică a lui Ștefan-cel-Mare, foarte bine reparată, fără acea aroganță de stil și de lux mahalagiesc care distinge reparațiile austriece și, pentru a întrebuința un cuvînt german, și mai aplicabil, fără acea tendință de „protzen" care deosebește biserica din Mirăuți. Și Baia mai are și o biserică a lui Petru Rareș, care n'a avut nevoie să fie reparată. Sînt apoi acolo admirabili țerani asămănători întru toate cu aceia din Șcheia, pe cari i-am văzut jucînd. Acum vre-o zece

zile, au venit să ceară o școală secundară, arătînd că-s gata să sprijine înființarea acestui liceu. Cînd un sat are asemenea amintiri și o țerănime ca aceasta, se poate face pentru el ceva care să-l asamene puțin cu Capitala ce a fost Baia odinioară.

De la Baia însă Domnia a trecut mai departe la Siretiu.

D-voastră ziceți: Sirete, noi în Moldova: Siretiu. Sirete este o formă pe care n'aș admite-o, fiindcă mai mult curge Siretiul dincolo de granița veche decît pe bucata de pămînt de aici, și, dacă toți din Moldova îi zic Siretiu, cred că Siretiu i s'a zis și pe vremuri.

Din Siretiu Capitala s'a coborît la Suceava, și aici a rămas atîta vreme, deși țara Moldovei s'a întins foarte mult: pe de o parte la Miazănoapte a luat Ținutul Șipințului, la Răsărit a luat Basarabia, pe de altă parte, la Miazăzi s'a întins pănă a ajuns în Vrancea și la cursul inferior al Siretiului, pănă la Dunărea de-jos și la țermul Mării Negre. La 1360 Bogdan-Vodă, întemeietorul, era numai stăpînitor pe valea Moldovei; peste numai treizeci de ani, la 1390, Roman-Vodă, urmașul, întemeietorul orașului Roman, își zicea, cu mîndrie pentru ceia ce se împlinise în acești trei eci de ani numai, — ceia ce de niciun alt popor nu s'a putut face în așa de scurt timp—: Domn de la Munte pănă la Mare. Și nu poate să existe o definiție mai frumoasă decît aceia din titlul lui Roman-Vodă: Domn românesc de la Munte pănă la Mare.

Insemnătatea Sucevei stă în aceia că, deși Moldova a păstrat numele rîului pe valea căruia se întemeiase Statul întăiu,— dar Statul se întinsese pănă la Nistru, pănă la stîncile cele mari, pănă la șanțul adînc în fundul căruia curge apa frumoasă a Nistrului, deși steagul Domnilor Moldovei se oglindia, pe Siretiu în jos, în Dunărea inferioară și în apele Mării Negre, care nu sînt acolo, negre, ci foarte frumos albastre, la limanul de la Cetatea-Albă, — cu toate acestea nu s'a simțit nevoia de a se mută Capitala din Su-

ceava. Acesta este faptul cel însemnat și dovada cea mai puternică de importanța acestui oraș: că țara a putut să crească, în sus, la Răsărit, la Miazăzi, aș zice chiar la Apus, fiindcă noi prea am uitat un lucru : că Ștefan-cel-Mare stăpînia zeci de sate în Ardeal, că Petru Rareș întra ca Domn în cetatea Bistriței, că pîrcălabii și senatorii sași se plecau adînc înnaintea Măriei Sale și că bîlciul cel mai mare din mijlocul Ardealului, pe Tîrnave, la Cetatea-de-Baltă, era moldovenesc, că Rareș pusese vama moldovenească la Prejmer lîngă Brașov, prin 1530 și ceva.

Și Moldova aceasta așa de mare își păstra cu toate acestea Capitala la Suceava. Deci orașul trebuia să fie deosebit de bine așezat, cu drumuri care se deschideau în toate părțile ; și dealurile care, azi, se macină încetul cu încetul, răscolind sfintele pietre de pe dînsele, erau mai potrivite decît altele pentru a se clădi cetatea de apărare pentru Scaunul lui Vodă.

Dar s'a mutat Scaunul de Domnie la Iași! Nu din motive românești, nu din motive de mărire și de mîndrie românească a fost mutat la Iași, ci din motive străine, pe o vreme cînd această mărire scăzuse și mîndria se înjosise: întocmai cum, în Muntenia, Scaunul s'a mutat de la Tîrgoviște la București, pentru ca Domnul să fie mai aproape de Turcii cari-l susțineau, tot așa s'a mutat Scaunul de Domnie de la Suceava la Iași pentru ca Turcii și Tatarii din Bugeac să fie mai aproape și să sprijine un Domn rău împotriva intereselor țerii. Acum, cînd se schimbă numele străzilor de aici — și nu sînt pentru schimbări prea mari —, dacă se va pune un nume nou, nu trebuie să fie pus în legătură decît cu trecutul istoric al orașului, iar nu cu al țerii întregi sau cu un loc foarte depărtat. A face, de pildă, o stradă Tudor Vladimirescu la Suceava este cu totul nepotrivit. Tudor Vladimirescu a avut un rost în istoria noastră, dar un oraș nu are atîtea străzi cîte file are o carte, ca să poți scrie numele tuturor celor cari au jucat un rol

în istoria țerii: pentru darea unui nume unei străzi trebuie să se aleagă dintre gloriile locale, și numai dintre cele d'intăiu pentru a însemna acele rînduri de piatră ale unui oraș care sînt străzile. Ieșenii au făcut foarte rău că au numit strada de căpetenie a acestei noi Capitale după numele lui Alexandru Lăpușneanu. Lăpușneanu a fost un desechilibrat, un sălbatec vărsător de sînge și a mutat Capitala la Iași, cum am spus-o, de hatîrul Turcilor—și, mai precis, numai ceva mai statornic fiindcă Ieremia Movilă a stat după el la Suceava și Movileștii au iubit-o mult mai mult decît Iașii. Deci nu pentru mutarea Capitalei trebuia numită strada principală a Iașilor Str. Lăpușneanu. Sînt oameni mai onorabili după cari se putea numi strada de căpetenie a acestui oraș.

In timpul cît Suceava a fost Capitală, cît aici se concentra viața Moldovei, în timpul cît aici a fost cel mai însemnat mijloc de apărare, supt formă de cetate, a Moldovei, Suceava se împodobia cu clădiri de toată frumusețea. Cea mai veche clădire, prefăcută de Ștefancel-Mare și caricaturisată de Austrieci, este fără îndoială, Mirăuții. Porțile bisericii s'au deschis cînd din porunca lui Alexandru-cel-Bun au fost aduse în cetate rămășițele Sfîntului Ioan cel Nou, oasele care s'au așezat într'un frumos sicriu vechiu, nu cel de metal, ci sicriul cel mai vechiu, care se găsește la Putna, sicriu de lemn de cedru, de o uimitoare frumuseță. Sicriul Sfîntului Ioan cel Nou este de sigur cea mai frumoasă operă de sculptură în lemn pe care a dat-o veacul al XV-lea, anii c. 1400, cînd s'a făcut. El singur ar formă onoarea unui museu din Apus, — și d-voastră aveți aici, în Bucovina, după tot ce vi s'a prădat și tot ce a fost împrăștiat, și după tot ce ați lăsat să se strice — și de aceia s'a stricat cel puțin jumătate din ce ni-au lăsat din trecutul moldovenesc, vremurile cele bune, — aveți încă acum destul pentru a face onoarea unui grup de musee. Ceia ce se ascunde în anume colțuri din bi-

sericile de la Putna, Dragomirna, Sucevița sînt lucruri nepreţuite, înnaintea cărora se pot închina neamurile şi care constituie titlul de mîndrie al unei civilisaţii.

Mirăuţii, în forma de acum, chiamă 'n amintire vremuri foarte vechi, dar piatra de odinioară nu mai este. In această privinţă, fiindcă o să fie în România Mare, ţară bogată, firi ambiţioase — şi aceasta nu e un păcat —, o să fie şi multe planuri de restaurare, şi, fiindcă şi comunele au dreptul să spună cuvîntul lor în ce priveşte comorile de arhitectură pe care le cuprind, v'aş recomanda ca, atunci cînd ar veni cine ştie de unde propuneri de înnoire, să spuneţi şi dvoastră, pe lîngă cuvîntul Comisiunii Monumentelor Istorice din Bucureşti, de care o să atîrnaţi supt raportul reparaţiunilor, şi pe lîngă cuvîntul bunului gust, un lucru: o biserică nu e frumoasă numai prin proporţiile sale, nu e frumoasă numai prin mobilierul potrivit cu aceste proporţii şi cu stilul din năuntru,— în această privinţă Putna este destul de terfelită; ceia ce se găseşte înnăuntru, afară de o îndreptare proastă făcută de Gheorghe Ştefan, este de un gust de mahalagiu de Bucureşti, cum spunea una din persoanele ce mă însoţia; mormîntul lui Ştefan-cel-Mare, aşa cum s'a împodobit, e ca un dric de clasa a I-a—, dar frumuseţa unui monument istoric stă în chiar caracterul vechiu, înnegrit, usat, sfinţit tocmai prin această înnegrire uşoară a tuturor lucrurilor ce se găsesc înnăuntru; trebuiesc fereştile cele înguste, piatra măcinată, lespezile umezi, toată atmosfera trecutului.

O biserică nu se fardează, şi anumite restauratii nu sînt decît un fard de cea mai ordinară şi degradantă speţă, căruia nicio frumuseţă arhitecturală, precum nici una umană, nu-i poate resista multă vreme.

După biserica din Mirăuţi, care a fost împodobită de Ştefan-cel Mare, şi altele s'au ridicat, care dăinuiesc şi pănă acum. A fost reparată şi biserica Sfîntului Gheorghe, care a fost Mitropolie, şi eu o cunosc de pe vremea cînd nu fusese reparată. In ce priveşte

înfățișarea din afară, oricîtă nesoliditate ar fi trădat, prin vechime, în construcție, mie îmi plăcea mai mult fără adausul venit pe urmă din mila arhitecților vienesi, și-mi plăcea piatra înnainte de a se fi lustruit frumos pentru ca să aibă înfățișarea noului, care nu se potrivește cu dînsa. Cum voiți ca o așa de venerabilă persoană, avînd atîtea secole în spinare, să se înfățișeze cu „tenul“ fraged al unui zid terminat de ieri de alaltăieri? Este o falsificație istorică. Ceia ce e vechiu trebuie să fie vechiu în toate.

In biserica Sfîntului Gheorghe am admirat fresce de toată frumusețea făcute în veacul al XVI-lea. Am văzut chipul lui Petru Șchiopul și al fiului său, Ștefan, pe cari i-am urmărit în locul lor de adăpost prin Apus, după ce au fugit din Moldova, la Bozen, unde a murit bătrînul Domn și a fost îngropat lîngă biserica Franciscanilor. Frumosul băiat, pe care Iesuiții l-au scurs de toată viața ca să-i aibă moștenirea, e înmormîntat la Innsbruck.

Am văzut splendida biserică pe care a dăruit-o Petru Rareș, una din cele mai frumoase clădiri din întăia jumătate a veacului al XVI-lea, în mijlocul orașului d-voastră: biserica Sfîntului Dumitru, frumoasă și în ce privește turnul de la poartă, pe care n'ar trebui să-l lăsați să se termine, cum se termină acuma, cu un vîrfușor ca un fel de scobitoare (ilaritate). Eu cred că turnul era de aceiași grosime de sus și pănă jos, precum a fost turnul Goliei la Iași, ori este pănă acum turnul bisericii Radu-Vodă din București, care aparțin aceluiași fel de clădiri. Biserica are o proporție și o eleganță deosebită.

Acum, în vechiul Regat, una din bisericile lui Petru Rareș, Sfîntul Gheorghe din Botoșani, zidită de Doamna Elena, soția lui Petru Rareș, a fost refăcută după acest principiu: biserica urmează a se aduce în starea în care a fost la început. Dar și aceasta e o falsificare istorică. Să iei biserica, s'o răzăluiești, cum a fost răzăluită biserica Sfîntului Gheorghe din Botoșani, nu

e lucru bun. Şi aici, la Sf. Dumitru, cînd o fi să se restaureze, să se lucreze mai dibaciu. Şi forma şi tencuiala sînt destul de vechi ca să fie păstrate. Sînt de dres atîtea ruine făcute de represintanţii civilisaţiei austriece, şi de mai marii lor sprijinitori şi întetitori la luptă, Germanii, încît, până o să se ajungă a se înlocui tencuiala, sînt de ridicat pietrele înseşi ale bisericilor căzute supt lovitura tunurilor.

Aveţi apoi aici, în Suceava, biserica Doamnei Elena însăşi, cum aveţi bisericuţa, atît de interesantă, într'un colţ de vale, la Iţcani, cu morminte de la începutul veacului al XVI-lea, de prin anii 1500 şi 1510, bisericuţă foarte plăcută tocmai prin această taină de umbră răcoroasă pe care o întîlneşti îndată ce-i calci pragul.

Apoi două biserici din epoca lui Vasile Lupu, între care una a fost făcută de Vasile Lupu el însuşi, iar cealaltă de un boier din familia Prăjescu, ceia ce pentru d. Kozak din Cernăuţi, Rutean de origine ca şi de sentimente şi capabil, cînd lucrează ca atare, chiar de falsificaţie istorică, e Perjescu. Nu văd întru cît prazul o fi mai onorabil decît o perjă; cu toate acestea aşa am fost deprinşi să auzim spunîndu-se acest nume şi, prin urmare, să restituim pe Prăjeşti, boieri ai lui Vasile Lupu, în drepturile lor (ilaritate).

Iată, prin urmare, care sînt principalele monumente pe care le cuprinde şi până astăzi Suceava.

Alături de monumentele acestea este fără îndoială cetatea de odinioară, ceia ce s'a păstrat din cetatea de odinioară sau mai bine zis, ce s'a desgropat din această cetate. Asupra condiţiunilor desgropării venim îndată, fiindcă avem o socoteală, nu cu d-voastră, deşi puţin şi cu lumea românească.

II.

Trecutul austriac n'a lăsat niciun monument. In timpul din urmă s'au făcut clădiri pe atît de preten-

țioase, pe cît de urîte. Primăria d-voastră este foarte pretențioasă fără ca nimeni să poată zice că e foarte frumoasă. In privința aceasta dați-mi voie să vă spun o poveste: primăria d-voastră crește în sus ca și Primăria din Dorohoiu. Regele Carol, om foarte practic, trăind între noi, oameni buni, dar cari meritam și puțină ironie față de ambițiuni peste măsura puterilor noastre sau peste cerințele practice, regele Carol se deprinsese a fi ironic. Merge odată la Dorohoiu și vede Primăria care se isprăvise de curînd și pentru a cării inaugurare fusese poftit. Regele se întreabă: mă rog, locul din dreapta al cui este ?

I se răspunde: al Primăriei.

— Dar locul din stînga ?

— Tot al Primăriei.

— Și locul din spate e tot al Primăriei ?

— Da, Maiestate.

— Și locul din față tot al Primăriei ?

— Da, Maiestate.

— Atunci de ce așa (un gest de jos în sus), și de ce nu așa (un gest în lături) ? (Mare ilaritate.)

O critică foarte potrivită cu locul disponibil, și poate că și aici se găsia loc disponibil ca să scutească și pe funcționari și pe public de a se sui inutil nu știu cîte scări, fiind și clădirea mai în proporție cu orașul.

Un monument, pe care să vi-l fi dat însă Austria din punct de vedere cultural, nu-l văd. Ea nu v'a dat, și nu a dat trecutului Moldovei, așa de frumos represintat aici, nici măcar ce a dat Bosniei, unde se așezaseră Austriecii la 1878 ca ocupanți, la 1908 ca stăpîni definitivi, credeau ei. In Bosnia și Hertegovina, și în timpul provisoratului și în timpul definitivatului, Austriecii au cultivat foarte stăruitor, prin oameni ca doctorul Ciru Truhelka, trecutul sîrbesc de acolo.

Acum, ei se făceau a crede că locuitorii nu sînt Sîrbi, ci Landesvolk, și ce fel de limbă vorbia poporul, cum se chema acest popor, mister; oficialitatea nu

voiă să știe. Limba o scriau, firește, ca și Croații, cu slove latine, și era foarte dispusă oficialitatea să spuie că nu e de fel limbă sîrbească, ci ceva cu totul special, limba aceasta bosniacă. Dar, în sfîrșit, în Bosnia Austriecii au întemeiat musee, au făcut colecții admirabile, au publicat lucruri de cea mai mare importanță cu privire la trecutul Bosniei. „Sbornicul“ tipărit acolo este una din cele mai frumoase publicații.

Aici, în Suceava, ca și în toată Bucovina, nu exista un muzeu al trecutului, cu bani din veniturile care curgeau de la urmașii luptătorilor lui Ștefan-cel-Mare și Petru Rareș. Aici nu s'a întemeiat nicio bibliotecă specială românească, ci doar o secție consacrată literaturii românești pe lîngă Biblioteca Universității din Cernăuți, care în totalitatea ei este germană, parcă Bucovina ar fi fost toată germană pentru ca să i se dea o bibliotecă asemenea cu ale locuitorilor de pe malurile Rinului.

Prin urmare monumente nu, musee nu, colecții de documente nu, biblioteci nu.

In ce priveste starea Sucevei la 1775, acte au rămas, și s'a întrebuințat ceva din ele, așa încît ele se pot cunoaște.

Suceava, pe la 1760, era fără îndoială un oraș în decădere foarte mare. Decăderea mare a Sucevei începe mai ales după ocupația polonă a lui Ioan Sobieski, care a întărit cetatea lui Ștefan-cel-Mare: Zamca, și a ținut aici mai multă vreme ostași de pe urma cărora orașul a avut foarte mult de suferit. Mulți locuitori au plecat și nu s'au mai întors în Suceava. In epoca Fanarioților era multă sărăcie, multă nesiguranță și multe războaie în țară, așa încît decăderea continuă. La 1760 orașul era deci în stare foarte rea. Dar la 1775 veniră Austriecii, cari, măcar pentru a se servi pe ei, ar fi trebuit să ridice în fața satelor și tîrgurilor Moldovei neanexate un oraș model. Nu l-ar

fi făcut pentru dragul nostru, dar să-l fi făcut, pentru numele lui Dumnezeu, măcar în interesul propagandei lor ! Mult mai mult ar fi folosit ridicînd de-a lungul graniței, nu sate străine — și aici a fost prostia Austriecilor —, ci sate românești-model, ca să arăte lumii la ce înnălțime se pot ridica elementele umane supt cea mai bună administrație; fiindcă aici era o Zucht, o crescătorie, ei bine, să fi făcut o splendidă Moldauer-Zucht! Nici aceasta nu s'a făcut. Suceava a fost lăsată să decadă necontenit. Parcă un fel de ură s'ar fi îngrămădit asupra ei, parcă ruinele Sucevei ar fi scos un glas, și glasul acela trebuia înnăbușit prin suprimarea ultimei pietre care vorbește.

In această privință Austriecii s'au înșelat însă foarte mult. Se crede de obiceiu că cei vii sînt vii și cei morți sînt morți. Nu e adevărat. Cei vii sînt vii în proporția faptei lor. Cunosc oameni vii cari, neavînd fapte, sînt numai morți, de multe ori foarte pretențioși, foarte lacomi și foarte răi, cari umblă în mijlocul celor adevărat vii și-i împiedecă să lucreze, dar cunosc și morți cari nu sînt morți de loc. N'au atîta piatră Carpații înșii ca să-i înmormînteze întru adevăr pe strămoșii noștri, cari au fost atît de vii pe vremea lor, atît de mari prin meritele lor, încît, chiar de s'ar răsturna munții peste mormintele lor, și încă glasul pornirii lor de viață nu s'ar putea înnăbuși. (Puternice strigăte de Trăiască!)

Cu cît au lăsat străinii ca ruinele să se îngrămădească, și cu atît mai mult a vorbit, dureros, glasul acela al morților. Și soldații noștri, oameni cari nu cetesc și cari, ca simpli țerani, n'au avut prilej să se lege mai strîns de carte, pricep acest glas. Omul care nu cetește din carte prinde pe alte căi, misterioase, înțelesul lumii. Intocmai cum acel care n'a studiat științile naturale vorbește de-a dreptul cu făpturile lui Dumnezeu și cu vegetația cîmpului și a pădurii, tot așa acel care n'a studiat istoria Romînilor, o simte că vorbește instinctiv sufletului său, care este una cu

rasă, care nu s'a deosebit individual de rasă, și el vorbește deci cu acel suflet al rasei, care nu s'a putut coborî în niciun mormînt. In fruntea soldaților noștri, aici, mulți morți de-ai noștri au mers: au mers fantomele marilor noștri morți, îndreptînd oștirile spre răsplătire și reîntregire. (Mari aplause.)

Țin să împlinesc și a treia făgăduială de la început: anume să vă arăt ce rost anume are Suceava de acum înnainte și ce datorie aveți d-voastră față de acest rost al Sucevei.

Suceava nu poate fi în Romănia Mare un simplu oraș de provincie. Un oraș de provincie a putut să fie pentru Austria, o îngrămădire de elemente amestecate, la un colț al unei granițe trase prin înșelăciune după isprăvirea fericită a unui brigandagiu istoric. Pentru noi nu e așa.

Mai avem Capitale părăsite, pe care vom ști să le facem să nu mai fie astfel: e Argeșul, în Muntenia; e Tîrgoviștea, mai puțin fericită decît Argeșul, care-și are două morminte de regi și o mănăstire la care vine toată lumea s'o admire, mănăstirea lui Neagoe-Vodă Basarab, refăcută în zilele regelui Carol. Tîrgoviștea însă a rămas cu totul de-o parte de splendidele ei biserici, din care una se îndărătnicește să nu moară. I-a căzut acoperișul, ploile curg, buruieni au prins a înverzi pe ziduri de atîtea ploi, dar frescele se îndărătnicesc să rămîie tot așa de noi și de frumoase ca în ziua cînd s'au zugrăvit întăiu de meșterii de odinioară, și parcă strigă împotriva nedreptății care se face. Iașii însă au fost prea mult atinși, și reparațiile acordate pe urmă sînt însemnate supt raportul material, dar supt raportul moral mai puțin. Dacă întemeiezi o Universitate aici trebuie să cinstești locul ca să fie un adevărat far de lumină și pănă departe să arunce razele sale, căci nu a da un simulacru unui oraș înseamnă a-i ridica cinstea ci a-i da o realitate. Simulacrele sînt o ofensă. A venit vremea

să ne ridicăm și pentru creșterea sufletului nostru, de care avem atîta nevoie. Să pricepem bine că noi vom rămînea în război după încheierea păcii cel puțin o sută de ani încă, pentru ca România Mare să fie într'adevăr și mare și Românie. Avem cel puțin o sută de ani de luptă mai grea decît aceia pe care o poartă numai soldatul, căci aceastălaltă luptă va trebui să se ducă pentru ca această țară să aibă un sens la fiecare din locuitorii săi. Nu ni închipuim uriașa operă, și de restabilire materială și de dreptate, și de înnălțare morală, de unificare sufletească, pe care vor avea s'o îndeplinească fiii, nepoții și strănepoții noștri. Noi o să rămînem pentru dînșii ceia ce a fost Bogdan întemeietorul și Domnii îngropați la Rădăuți pentru vremea lui Ștefan-cel-Mare și Petru Rareș cînd s'a îndeplinit ce începuseră, în condițiuni așa de modeste, descălecătorii de țară.

Cum însă poate fi ajutată Suceava? Suceava are monumente a căror studiare nu s'ar putea face în zeci de ani. In viața poporului sînt apoi atîtea elemente, atîtea datini, e atîta izvor de informație în ce privește cîntecul, dantul, încît mulți folkoriști ar putea întrebuința o viață întreagă pentru ca să ajungă la capăt.

Pămîntul acesta ascunde atîtea lucruri, încît un arheolog medieval și, dacă se poate și un cercetător modern al trecutului nostru românesc, ar putea croi un grandios plan de muncă pentru atîția și atîția oameni.

Pe lîngă aceste monumente care se cer a fi reabilitate în onoarea lor și chemate din nou la misiunea de odinioară, ar trebui parcuri de toată frumusețea, care să încunjure pe fiecare dintre dînsele, parcuri îngrijite frumos, care să fie un model de gospodărie și o podoabă pentru acest oraș. In sfîrșit bisericile acestea se cer mobilate pe dinăuntru, potrivit stilului de odinioară.

Nu se va putea da niciodată o mare importanță comercială Sucevei. „Precupeția“ bucovineană, care a îmbogățit o parte din populația provinciei, „precupeția“, care făcea celebră Bucovina, nu se va putea menținea. Va veni vremea comerțului cinstit, mult mai restrîns, mult mai puțin remunerator, fiindcă nu va mai fi o populație de robi care să stea, ca până acuma, la dispoziția oricărui fel de comerț, populație care era dată fără niciun mijloc de apărare pe sama negustorilor celor mai lipsiți de scrupul.

Prin urmare comerț mare la Suceava n'o să se facă. In ce privește industria, nu vom ajunge să avem și aici fabrica de ciment care aruncă fum și pîclă în poarta mănăstirii lui Ștefan-cel-Mare la Putna: industrii de acestea nici nu trebuie să introducem într'un oraș cum e Suceava, care se cade să rămîie un oraș al trecutului, cam așa cum este la Germani Nürnbergul, în care nimeni n'are voie să clădească o singură casă în alt stil decît în cel caracteristic pentru Nürnberg: n'ai voie să faci o casă așa după cum te îndeamnă imaginația sau prostul d tale gust, ci casa trebuie să o faci așa ca să nu strici efectul altor case. Noi nu ni dăm sama în de ajuns de lucrul acesta: că fiecare casă valorează, nu numai prin ce este, ci și prin ceia ce o încunjură, că poți să omori o clădire frumoasă puindu-i trei construcții caricaturale la dreapta, la stînga și în față.

Prin urmare Suceava va trebui să rămîie un oraș istoric, dar nu mort, ci un oraș viu. Și iată cum: toată opera de restaurare, toată opera de remobilare, de studiere a lucrurilor care se găsesc aici va trebui să atragă la Suceava o mulțime de puteri lucrătoare pentru acest scop.

Atunci se pune întrebarea: odată ce se va începe această lucrare, care cere atîta cheltuială și sîrguință, atîția meșteri, de ce n'am menținea toată experiența adunată aici, toți meșterii grupați în Suceava și după

terminarea lucrărilor tot aici, în Suceava, supt forma de școli, de ateliere permanente pentru fabricarea icoanelor, a mobilelor bisericești, pentru tipărirea de cărți bisericești după vechile datine, pentru tot ceia ce are un raport, mai apropiat sau mai depărtat, cu monumentele din Suceava? De ce tipografia cărților bisericești ar fi la București, de ce în chiliile foastei Mitropolii nu s'ar întemeia o tipografie a cărților bisericești, pe cînd un lucrător de icoane, un lucrător de odoare bisericești, un legător de cărți bisericesti în felul celor pe care le puteți vedea aici, la Dragomirna, la Putna, specialisați în vechea artă, s'ar stabili tot în acest cuprins al Sucevei? Sînt orașe în Apus care trăiesc înnainte de toate prin nobila industrie istorică, în legătură cu valoarea istorică pe care-o are acel loc. Sînt sigur că se va ajunge, prin însăși desvoltarea conștiinței de noi înșine, la realisarea acestui lucru pe care-l propun.

Dar mai este ceva, și aici vine și rîndul d-voastră. L-am lăsat pentru sfîrșit, nu pentru a vă spune lucruri extraordinar de amabile, de sigur, dar pentru a termina printr'un îndemn, și, cînd zic: îndemn către cineva, înseamnă că-l cred în stare să îndeplinească acel lucru.

Ei bine, istoria Sucevei e scrisă de Schmidt în limba germană. N'avem în limba românească o istorie a Sucevei. Documentele privitoare la istoria Sucevei au fost strînse în toate cancelariile de același Schmidt, care cînd a murit, familia lui a vîndut colecția lui de acte privitoare la istoria Moldovei bucovinene și în special a Sucevei la Nemzeti Muzeum, la Museul Național din Budapesta. Să mă iertați, dar bine a tăcut, fiindcă lucrurile acestea trebuiau adunate de un Romîn, și, mai mult, de un Romîn care să aibă curajul de a rămînea aici, de a lucra pe pămîntul Bucovinei pentru scopuri bucovinene. S'au ridicat istorici de aici, dar împrejurările vieții i-au adus la

București sau aiurea. Trebuia să fie cineva care, în împrejurări cît de modeste, aici să rămîie și să scotocească spre a pune în lumină tot ce se atinge de trecutul moldovenesc, românesc al acestei țeri.

Va să zică istoria Sucevei trebuie căutată în Schmidt. Nici nu s'a tradus în românește cartea lui, nici vre-o critică românească n'a apărut, semnalînd și complectînd o operă care, pentru partea veche, e greșită, dar cuprinde multe informații,— căci Schmidt n'avea nici pregătirea istorică, nici talentul istoric, deși a dat lucruri destul de folositoare.

Săpăturile la Cetatea lui Ștefan-cel-Mare le-a început cine? Romstorfer. Le-a condus Romstorfer. Le-a mai continuat cineva altul?

Dar Bucovina avea deputați în Parlamentul din Viena, dar Bucovina avea veniturile sale, pe care Dieta din Cernăuți le întrebuința mai bine sau mai rău. Dar se putea face apel la romînimea de pretutindeni; putea să plece o inițiativă de aici, la care, vă asigur, nimeni din niciun Ținut românesc n'ar fi rămas indiferent. Dar Romstorfer voià să facă un muzeu, — n'a avut timp. Cum l-a lăsat, așa se găsește în momentul de față

Și cartea aceasta după care cetesc, carte care cuprinde inscripțiile pe piatră de la toate bisericile din Bucovina, cu reproduceri foarte frumoase, e făcută, nu numai de un străin de poporul romîn, dar și de un dușman, pentru a ni face rău; e făcută de d. profesor de la Universitatea din Cernăuți Kozak, Ruteanul militant, adversarul declarat al poporului românesc, care și-a scris cartea în limba germană, a publicat-o în Viena cu sprijinul Statului austriac și cu intenția hotărîtă de-a arăta că, de la un capăt la altul, tot ce se găsește în Bucovina este românesc numai în aparență —, iar, în ce privește izvoarele și adevărata însemnătate, e rusesc. Cartea lui Kozak a ieșit, a avut o răspîndire destul de largă prin Statul austriac, și totuși toate neexactitățile cuprinse într'însa, toate

falsificațiile și erorile n'au fost relevate de aceia pe cari astfel de falsificații îi atingeau mai greu și astfel de erori îi puteau încurca mai mult, ci a trebuit ca la București, în „Studiile și Documentele" mele, să apară rectificarea și apărarea drepturilor noastre, pentru ca pe urmă să se reproducă într'un ziar și o broșură pe care numai cîțiva o cunosc. Dar inscripțiile n'au fost retipărite din nou: ele sînt încă numai în cartea lui Kozak.

Dacă e vorba de istoria Sucevei, la Schmidt trebuie să recurgeți; dacă e vorba de desmormîntarea cetății lui Ștefan-cel-Mare, la Romstorfer; dacă e vorba de inscripțiile monumentelor bucovinene, la Kozak trebuie să recurgeți. Ei bine, aceasta nu se mai poate. Să zicem chiar că se putea în vechea Bucovină, dar în Romănia Mare hotărît nu se mai poate. Sînt lucrurile noastre, de care trebuie noi să vorbim cu toată evlavia noastră firească, potrivit scopurilor noastre, și inițiativa pentru aceasta trebuie să plece de aici, din Bucovina. Nu trebuie să se lase ca de la București, de la Comisiunea Monumentelor Istorice, să înceapă această lucrare, ci aici trebuie luată inițiativa. Și inițiativa nu poate pleca, în Bucovina, dintr'alt loc mai potrivit decît din Suceava.

Prin urmare iată ce vă propun, rugîndu-vă în numele acelei prietenii față de mine, așa de călduroasă, pe care mi-ați mărturisit-o. și pe care o simt adînc în inima mea, dar de care nu mă socot vrednic. Faceți, în legătură cu conferința din această seară și cu cea d'intăiu călătorie a mea în Bucovina desrobită— și, de n'ar fi decît cu persoanele care sînt de față aici și încă am avea o bază foarte solidă —, faceți o Societate românească pentru păstrarea și studierea urmelor trecutului moldovenesc al foastei Bucovine, societate care se va ocupa de inscripțiuni, clădiri și de tot ce mai este aici, pănă și de elementele de folklore, pănă la povești, la cîntece, danțuri, artă populară

Şi, fiindcă vine vorba de arta populară, iarăşi aş întreba: albumul, foarte frumos, cu prefaţa în trei limbă care cuprinde atît de minunate modele de ţesături, ce iscălitură poartă? Iarăşi o iscălitură străină.

Societatea ce o veţi întemeia să facă apel la toate lumea bucovineană; puneţi o taxă, cît de mică, pentru ca fiecare să poată contribui, să se simtă îndatorat a contribui; faceţi serbări, conferinţe, expoziţii istorice în deosebite părţi, ca să strîngeţi fondurile trebuitoare; organisaţi la Cernăuţi, în astă iarnă, cîteva baluri mascate cu costume istorice româneşti, şi la aceste baluri să poftiţi şi pe ceilalţi — nu vreau să zic minorităţi, nici altfel (ilaritate) —, să vie cu costumele lor istorice şi pe urmă să comparaţi! Iată mijloace de a strînge bani, de a strînge chiar foarte mulţi bani. Ca membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, aş încerca să aduc oricînd orice dorinţă înnaintea Comisiunii şi să capăt chiar ajutor bănesc, dar ţin foarte mult ca această iniţiativă să plece de aici. Încă odată v'o cer de hatîrul mieu, ca să întrebuinţez un cuvînt turcesc, sau, dacă voiţi un termin mai ridicat, din iubire pentru mine, din prietenie faţă de mine (călduroase ovaţiuni mult prelungite): întemeiaţi această societate.

(Indelung prelungite aplause şi nesfîrşite strigăte de: Trăiască.)

IV.

Cîmpulungul bucovinean de odată și cel de acuma

Conferință ținută la Cîmpulung.

IV.

Cîmpulungul bucovinean de odată și cel de acuma.

— Conferință ținută la Cîmpulung. —

Domnule prefect, domnule primar, frate întru cărturărie românească și voi toți, frați romîni din Cîmpulung,

Mă cunoașteți mai de curînd; eu vă cunosc pe d-voastră de foarte multă vreme: vă cunosc din vremuri cînd nu era încă o țară moldovenească, pentru că d-voastră sînteți mai vechi decît țara Moldovei. Domni nu erau în Moldova cînd d-voastră din părțile acestea aveați așezările d-voastră neatîrnate, și Domnul Moldovei, cînd a venit și s'a așezat în văile Siretiului și Sucevei a încheiat o învoială cu d-voastră. De atunci, d'innainte de 1350, cu veacuri în urmă, vă știu și am trăit, pot zice, cu moșii și strămoșii d-voastră prin foile zapiselor celor vechi și cărților de demult. De atunci o clipă nu v'am pierdut din vedere pănă acum, și mi-e foarte drag de d-voastră.

De aceia aș fi vrut să vin acum unsprezece ani cînd m'ați chemat. Și, dacă veniam aici, nu veniam din mila jandarmului austriac; veniam în puterea gîndului românesc. Și-a închipuit Austria, cît era de mare trupește și mică sufletește, că se poate împiedeca gîndul de a trece granițile! Zădărnicia zădărniciilor! Căci nimic nu e mai mare pe lume decît

gîndul ce plutește peste atîtea granițe pe care împrejurările le fac și împrejurările le desfac. În puterea gîndului aceluia, muncind potrivit cu dînsul, noi de o parte, d-voastră de altă parte, a întrat dorobanțul de de care vorbiați, în Ardeal, și în puterea gîndului aceluia, care e veșnic, și nu în puterea unei ființe lumești, stăpînește astăzi oastea românească aici și tricolorul se ridică de-asupra capetelor noastre ale tuturora.

Cît de veșnic e gîndul, așa de veșnică e și fapta pe care gîndul, luptînd de-alungul veacurilor, a ajuns a o îndeplini.

Și acum să-mi dați voie să aduc două ușoare îndreptări la sfîrșitul frumoasei cuvîntări a d-lui profesor: nu cu mîndrie sîntem aici, ci cu toții cu smerenie înnaintea unui lucru pentru care cu toții am muncit la locurile noastre și după puterile noastre, dar care lucru întrece tot ceia ce am făcut noi și aș putea zice chiar tot ceia ce au făcut înaintașii noștri, cari de cele mai multe ori au fost mai vrednici decît noi, fiindcă în fiecare faptă omenească care biruiește se amestecă și un lucru care nu e omenesc, care e mai mare decît noi. De aceia, ca și strămoșii noștri de odinioară, cari se închinau înnaintea nevăzutului dătător de biruință, cu smerenie să stăm înnaintea biruinței pe care de o parte am cîștigat-o, dar care în cea mai mare parte ni-a dat-o cine nu se vede, dar străbate în sufletele noastre și întărește brațele noastre.

A zis un cuvînt pe care să-mi dea voie să-l îndrept: eu nu „rog pe Dumnezeu să slobozească pe robul său, fiindcă a văzut lucrurile întîmplate". Noi toți trebuie să întinerim, să ne întoarcem măcar cu zece-douăzeci de ani înnapoi acei cari au vrîsta mea, și d-voastră, mai noi, să vă întoarceți la începutul tinereții d-voastră. Fiindcă nu ni dăm sama de cîtă vlagă românească, cîtă putere tinerească trebuie pentru ca, cu dușmanii rămași înăuntru și cu atîția dușmani

în afară și cu dușmănia cea de la noi, pe care chiar biruința n'a putut să ni-o ridice, să întemeiem într'adevăr viitorul neamului acestuia. Ființa noastră pămîntească nu o putem întineri, dar sufletul să ni-l ridicăm așa de puternic, așa de tînăr, încît în toate colțurile Bucovinei de pe vremuri să fie tot atîta viață românească cîtă este aici și în toate colțurile unde e țerănime românească să fie țerani așa de zdraveni, așa de liberi în stăpînirea și simțul lor, precum sînt și cei de aici.

Dar, zdraveni, credincioși și uniți să fim! Și, cînd vom fi astfel, putem să avem credința că nu e putere pe lume care să poată zgudui așezarea pe care am întemeiat-o pe pămîntul strămoșesc.

Să trăiți și la revedere! Vom vorbi mai pe larg pe urmă. (Călduroase și repetate strigăte de „Trăiască!").

Și, acum, încă-odată, frați romîni din Cîmpulungul Bucovinei,

Să-și cunoască fiecare popor obîrșia lui, aceasta e o putere foarte mare pentru dînsul. Sînt oameni cari își închipuie că pentru a fi un popor tare, trebuie să știe ce are. De sigur că trebuie să știe ca să-și dea sama de puterea lui. Dar sînt multe lucrui pe care le-ai avut și azi nu mai sînt, și numai dacă le cunoaște cineva și alătură ceia ce are astăzi cu ceia ce a avut din moși-strămoși, atunci își dă sama de toată dreptatea lui pe lume și se simte îndemnat să facă lucruri care să se potrivească cu lucrurile bune ale înnaintașilor. Sfinți, mucenici n'au fost încă toți înnaintașii noștri, dar faptele rele, dacă nu se uită, cel puțin nu se pomenesc, iar faptele cele bune nici nu se uită și pe lîngă aceasta se și pomenesc veac de veac pentru ca să se adauge la puterea celor de acum puterea celor cari sînt în morminte sau ale căror morminte nu se mai știe de nimeni unde au fost și a căror țărînă s'a frămîntat de mult în țărîna pe care o răscolim ca să ni găsim hrana.

Am spus, în cele cîteva cuvinte de întîmpinare, că sînteți mai vechi decît Domnii Moldovei, ai Moldovei celei drepte, care a fost odată aici, mult mai veche decît domnia cea nedreaptă a Austriei. Fiindcă Domnul Moldovei, cînd a venit aici între Romîni, a venit în puterea dreptului românesc ; Austria, cînd a venit, nici măcar cu putere de oaste nu s'a așezat, ci a venit în puterea unei înșelătorii în dauna Turcilor și și-a întins ghiarele pănă la Roman, dar a fost plesnită peste mînă și atunci și-a tras binișor degetele, dar prea puțin totuși, căci prea mult pămînt românesc i-a mai rămas în stăpînire și din acest pămînt a alcătuit ceia ce se chiamă Bucovina. Strămoșii n'au știut niciodată de numele acesta dat de Austrieci. Acest nume, pe care l-au născocit cînd și-au așezat stăpînirea pe pămîntul nostru, acest nume de Bucovina înseamnă „Pădure de fagi". Dacă e un loc unde cuvîntul „Bucovină" să n'aibă rost, apoi tocmai aici este ! Unde vedeți voi pădure de fagi pe aici, fraților ?! (Rîsete.)

Prin urmare, dacă e nepotrivire de cuvînt aici la moliftii și brazii d-voastră, nepotrivirea e și mai mare decît oriunde aiurea cînd auzi vorba nemțească lipită acestui colț de pămînt moldovenesc.

Domnii Moldovei nu erau aici, atunci cînd d-voastră ați început să alcătuiți rosturi românești deosebite Inainte ca neamul românesc să-și facă Domni, d-voastră ați făcut un Cîmpulung țerănesc, care se ocîrmuia de sine, de țerani cari erau liberi. Toți aveau în stăpînirea lor pămînt. Se cîrmuiau de oameni pe cari și-i alegeau singuri și-i schimbau după voie. Nici de la dreapta, nici de la stînga, nici din munte, nici din șes nu cunoșteau nicio putere mai mare decît puterea lor.

Este un Cîmpulung aici; este altul în susul Bucovinei, care, cum știți, a fost al Romînilor odinioară, altfel nu și-ar zice astfel, dar acum a încăput în mînile altora, cari, mulți dintre dînșii, au strămoși ro-

mîni, numai s'au schimbat astăzi, din vitregia vremurilor. Avem în Țara Românească cea veche, în Regatul de până dăunăzi, un Cîmpulung, în Muntenia, care este și unul din cele mai frumoase orașe ale României vechi. Și în Maramurășul vecin cu d-voastră — și e în legătură cu începutul Bucovinei, — este iarăși un Cîmpulung

Va să zică, vedeți, în patru locuri românești se întîlnește un Cîmpulung. Cîmpulung nu înseamnă însă cîmp lung. De lung, e lung, foarte lung (rîsete), și e foarte bine că e lung ca să încăpeți cu toții într'însul, dar cîmp nu este în înțelesul obișnuit,— căci e munte, și nu cîmp. Deci înțelesul cel vechiu nu era înțelesul de acum ; era, ca să zic așa, pe lîngă înțelesul de pămînt al „cîmpului", și un fel de înțeles de politică, al „cîmpului". Unde se strîngeau mai multe sate, legătura aceasta de sate se zicea „cîmp", cum se zicea în alte părți unei legături de sate „ținut", în părțile Moldovei, sau, fiindcă ascultau de un jude, fiindcă aveau un judecător în frunte, li se zicea în alte părți „județ", și aici, de altminterea, n'a fost decît judele de sat.

Domnii Moldovei au venit din părțile maramureșene, am spus, din vecinătatea d-voastră.

Am văzut că ați dat școlii mai mari întemeiate azi, numele lui Dragoș-Vodă. Acuma, eu, dacă v'aș putea sfătui, și dacă numele se poate schimba, aș zice ca pe Dragoș să-l lăsăm. Moldova s'a întemeiat de două ori : odată în puterea regelui unguresc și odată s'a întemeiat în puterea neamului românesc. Acel care a întemeiat Moldova ca să aibă regele Ungariei pe lîngă Ardeal și stăpînirea Moldovei, acela a fost Dragoș, care Dragoș, un om foarte pașnic, foarte supus, care trimetea veniturile țerii regelui unguresc și asculta de dînsul, sărutîndu-i mîna și închinîndu-i-se până la pămînt înnaintea lui, n'are a face cu Domnia cea slobodă a Moldovei. De aceștia, în-

chinători în fața stăpînului, aveți destui, ori că și-au schimbat fața ori că nu ; cunosc și eu mulți de aceștia. Cred deci că mai multă cinste merită, nu cel vechiu, care s'a închinat străinului, ci cel nou, care a rupt legăturile cu străinul ; mai multă cinste merită acela care a întemeiat cu adevărat Domnia Moldovei, și acela nu era Dragoș-Vodă, ci Bogdan-Vodă. Neamul Domnilor Moldovei pleacă, nu de la Dragoș, care a murit aici, dar ai lui s'au întors în Maramureș, unde li s'au dat moșii de regele Ungariei, ci neamul Domnnilor Moldovei pleacă dela Bogdan, care era și el tot din Maramureș, dar a venit aici împotriva regelui Ungariei și a bătut pe regele Ungariei, cît era de mare și de tare, și l-a biruit de două, de trei, de atîtea ori pănă i-a perit potta să mai vie în părțile acestea. Bogdan-Vodă e deci acela care a întemeiat Țara Moldovei.

Acum, Țara Moldovei însemna la început numai atît cîtă vale se întindea de o parte și de alta a apei Moldovei. Moldova, apa, e aici, și nu se putea deci ca Domnul Moldovei să nu aibă de la început legături cu d-voastră. Dar să nu credeți că Bogdan era un om smerit, care voiă să dăinuiască numai în valea Moldovei. La început s'a zis Țara Moldovei, fiindcă n'avea stăpînire aiurea, dar gîndul lui era foarte mare: voiă să fie Domn peste toți Romînii de pretutindeni, fiindcă, atunci cînd s'a întemeiat întăiu Țară-Românească, la Argeșul muntenesc, stăpînitorul ei și-a zis: „Domn a toată Țara-Românească".

Așa și-a zis cel din Muntenia, și așa înțelegea să fie și Bogdan, cînd a pornit de aici ca să se întindă tot mai la vale. Dar Scaunul de stăpînire al lui Bogdan n'a fost Cîmpulungul; strămoșii d-voastră nu l-ar fi primit. Romîn era Domnul, dar ei erau deprinși să trăiască obște neatîrnată. Atunci așezarea lui cea d'intăiu a fost dincolo, la Baia, tot pe apa Moldovei, și apoi Scaunul domniei s'a coborît. Fiindcă d-voastră stăteați în drumul Băii, trebuia să lăsați pe Domn

să treacă pe la d-voastră. Şi aţi făcut o învoială cu Domnul. Şi tare bănuiesc că în jurul lui, care n'avea oaste ca acum, au stat strămoşii d-voastră. Căci vă închipuiţi cine putea să sprijine pe Domnul venit din alt Ţinut, din Maramureş, de unde nu adusese ostaşi mulţi, dacă nu oameni alcătuiţi aşa cum erau înaintaşii d-voastră, oameni în stare să poarte războiu.

Aşa-mi închipuiu eu, deşi nu scrie la cărţi, căci pe atunci erau cărturari puţini, — buni dar puţini ; acuma sînt mulţi, dar nu toţi buni; scriau puţin, dar bine, acuma scriu mult, dar nouzeci şi nouă la sută e lucru prost (rîsete). Va să zică nu scrie ceia ce spun eu, dar ce spun eu era firesc să se întîmple. Dacă, de pildă, nu s'ar scrie nicăiri că apa Moldovei are un izvor şi are şi un loc unde se varsă, într'o apă mai mare, d voastră toţi ştiţi că trebuie să aibă un izvor, de vreme ce curge, şi un loc unde se varsă într'o apă mai mare. Tot aşa cu povestea neamului nostru. Inceputul, izvorul, nu-l aflăm scris în carte, dar, de vreme ce, curgînd, neamul s'a păstrat veacuri întregi, vă închipuiţi că trebuie să aibă un izvor şi izvorul trebuie să fie în codru departe, pe apă în sus. Şi viaţa poporului nostru de-a lungul veacurilor n'o să o trăiască nimeni dintre noi s'o vadă până la isprăvitul tuturor neamurilor şi la alcătuirea unei singure omeniri, dar ni închipuim că apa care e viaţa neamului nostru o să tot curgă, o să se lărgească pe pămînt tot mai bogat şi, cînd s'or isprăvi deosebirile între neamuri, neamurile or să se topească cu toatele în aceiaşi omenire, dar până atunci ţinem înnainte de toate la fiinţa noastră deosebită, la graiul nostru, la steagul şi la oastea noastră, la Domnul şi regele nostru. (Strigăte puternice de „Trăiască!")

Va să zică la început, aşa-mi închipuiu că a fost: a venit Bogdan de dincolo de munţi şi s'a întîlnit cu d-voastră, care eraţi o obşte ţerănească şi s'a învoit cu d-voastră, şi în puterea învoielii s'a coborît către Răsărit, umblînd la loc deschis, la soare mult, la pînză

largă de ogoare, cum e firesc oricării alcătuiri omenești. Apoi Domnul a ajuns la Tîrgul Siretiului, la Suceava, unde au rămas Domnii veacuri întregi și nu s'au coborît la Iași decît numai tărziu, și nu în timpurile cele mai bune.

Așa încît vă puteți lăuda că, fiind tovarăși de luptă și sprijinitori ai celui d'intăiu dintre Domnii Moldovei, ați pus și d-voastră piatra de temelie a Domniei moldovenești, decît care rosturile d-voastră țerănești și gospodărești sînt mult mai vechi. Nu de la 1300, ci de la 1200, de la 1100, poate de la anul 1000 dăinuiți d-voastră în rosturile pe care vom vedea îndată cine le-a schimbat și cine poate să le pună la loc așa cum au fost în vremurile cele mai vechi și cele mai bune pentru d-voastră.

De-odată voiu zice un lucru: cu făgăduială a venit Domnul Moldovei în valea aceasta lungă a Cîmpulungului; cu făgăduială au venit, cîteva veacuri mai tîrziu, și Austriecii, Nemții cari s'au dus. Invoiala pe care au făcut o Nemții, cînd au venit aici, la 1775, a fost scrisă frumos pe hîrtie, pecetluită și închisă într'un dulap de arhivă ca să se păstreze pentru toate timpurile; învoiala pe care au făcut-o Domnii vechi ai Moldovei n'a fost scrisă pe nicio bucată de hîrtie, n'a fost pecetluită, n'a fost dată în mîna nimănui spre păstrare. Insă: acei cu hîrtia și pecetea au mințit a doua zi, Austriecii; iar Domnii vechi ai Moldovei, cari nici n'au scris, nici n'au pecetluit, aceia nu v'au înșelat niciodată. Au spus că Cîmpulungul va rămînea, atîta vreme cît va fi o Domnie a Moldovei, pămînt slobod, pămînt liber, și pămînt liber cît au fost Domni ai Moldovei, a și rămas.

D-voastră n'ați avut aici stăpînitori numiți din partea Domniei; d-voastră v'ați ținut cu oamenii aleși de d-voastră; d-voastră nici n'ați plătit bir pe vremea Domnilor Moldovei, ci ați făcut un dar Domnilor Moldovei în fiecare an, prin bună învoială, și, cum e Românul darnic, dădeați mai mult fiindcă slobozi erați

să-l alegeți, decît de vi s'ar fi spus „musai"!, — cuvînt nemțesc. Iar Domnul trimetea aici doi Vornici, cari nu se amestecau în rosturile juzilor.

Judecata judelui, judecată era; strîngerea poclonului, la jude se făcea, toate socotelile gospodăriei, la jude se țineau, iar Vornicii stăteau mai mult în rost de oaste, de pază la graniță, unde, dacă venia Domnul, să fie un om al lui ca să-l întîmpine. Vornic nu înseamnă decît portar, cel care sta la ușa Măriei Sale.

Așa a trăit Cîmpulungul veacuri întregi, și despre dăinuirile acestea au rămas urme în scris. La d-voastră aici nu, dar dincolo de valea Cîmpulungului, în Ardeal, la Bistrița se păstrează și până acum scrisorile strămoșilor d-voastră, pe care le scriau către Bistrițeni, căci negoțul cel mare se făcea în părțile acelea, și zi de zi mergeau oameni din Bistrița la Cîmpulung și oameni din Cîmpulungul Moldovei la Bistrița Ardealului. Și scrisorile strămoșilor d-voastră sînt acolo. Le-am găsit eu. Am avut norocul acesta. Fusesem prin Brașov și Sibiiu, și văzusem că acolo se păstraseră scrisori românești; atunci mi-am zis: dar la Bistrița de ce nu s'ar fi păstrat? Bistrița a avut atîtea legături cu Romînii din părțile vecine. Și am găsit la Bistrița un arhivar, Sas, om foarte de treabă, care se temea grozav de Unguri, dar avea destulă prietenie față de noi ca să-mi spuie scrisori am, numai nuți le arăt ziua, căci mă văd Ungurii, — era acum cinsprezece ani, dar să facem așa: eu ți le dau d-tale pe furiș, și d-ta te duci la locul unde ai tras și lucrezi la dînsele, dar așa ca să nu se știe că ți le-am încredințat eu. Era un om de treabă: eu nu-i dam nicio chitanță, nu știam ce se scrie în acele hîrtii și puteam să-i dau chiar altele în loc, și n'ar fi știut. Sînt și între Sași o mulțime de oameni de treabă, Vor fi și între alți străini oameni de treabă, și acelora trebuie să li dăm toată încrederea după ce-i dovedim. Deocamdată să zicem că în toată lumea nu sînt decît oameni de treabă, dar să fie de treabă, că-i iea mama dracului! (Rîsete zgomotoase.)

Va să zică am luat hîrtiile și le-am cercetat. Nu le-am tipărit în întregime, căci n'aveam nici vreme: lucram noaptea la ele și către ziuă, pe furiș, dar scrisorile mai însemnate le-am tipărit și din ele vă voiu ceti și d-voastră două-trei, pentru ca. pe urmă, după ce vom fi văzut cum s'a întemeiat Cîmpulungul, ce legături au avut strămosii d-voastră cu Domnii din Suceava, să vă arăt, la sfîrșit, cînd v'ați pierdut drepturile de de mult, din pricina cui le-ați pierdut și în ce chip se pot lecui rănile ce le-ați suferit din vina acelora pe cari i veți vedea.

Iată, să vă cetesc o scrisoare de la 1600. Scrisoarea e deci din vremea cînd Mihai Viteazul s'a bătut pentru stăpînirea pe care o luase și cînd Mihai-Vodă Viteazul a ajuns Domn și peste Moldova întreagă, cînd era deci Domn și aici și în Basarabia, cînd Mihai Viteazul s'a bătut și pentru stăpînirea Ardealului și și-a făcut o Domnie mare cît o împărăție, de la Tisa pănă la Nistru, cîtă o avem, atară de un colț de la Tisa, noi, din vrednicia noastră și mila lui Dumnezeŭ acuma.

Anul 1600 înseamnă și vremea lui Ieremia Movilă, Domnul Moldovei, cel care a întemeiat Sucevița, pe ccare o cunoașteți cei mai mulți, care este, nu numai aea mai frumos zugrăvită din toate mănăstirile, dar, fără de aceasta, e zugrăvită așa pe din afară, încît n'o strică nici ploile, pe cînd acuma zugrăveala se face așa de se strică și pe dinnăuntrul bisericilor! Va să zică aceasta e vremea cînd s'a făcut mănăstirea cu cea mai frumoasă zugrăveală din toate cele românești și care e și una din cele mai frumos zugrăvite din lume. Au venit Nemți și alți străini și au spus că zugrăveli ca la Sucevița nu se întîlnesc decît puține în lumea întreagă. Vedeți ce erau în stare să facă strămoșii noștri.

Iată scrisoarea din 1600. O scrie Crîstea Vornic de Cîmpulung.

„† Eu Crîstea Dvornic ot Dălgoiupoliu i Marcovelmăni scriem multă sănătate și viiață priiate-

nului nostru bun și iubit giupânul birăul den Bistriță i pan Simion prăcălab; dăm dumilor vostre știință c'am înțeles c'au dat Dumnedzău de s'a dus cei vrăjmași Neamții den țara dumilor voastră și e acmu pace și la dumiavoastră; deci dăm știre dumilor voastre, dacă va hi pace la dumiavoastră si de știți că... (*rupt*) acei vrăjmaș..., cum am audzit noi, cătrea dumiavoastră, scriem carte la Măria Sa la Vodă, la Domnu nostru, să slobodzască drumul să înble neguțătorii, că sărăcesc foarte neguțători mulți, — să vie cu negoațe și cu marhă la Bistriță, dea și dumilur voastre încă vare hi mai bine și mai îndemînă".

Scrisoarea aceasta s'a scris deci acum trei sute două zeci de ani de înaintașii d-voastră. Să căutăm și altele:

„† Noi, Vornicii de Cîmpulung, scriem închinăciune și multă sănătate Mării Tale birău Andreeaș de cetatea Bistriței. Alta, dăm știre dumiitale denră Ursului de la noi c'au fost șezîndă în strajă, eară Stefan Tărîț, au încungiurată strajă; eară Vornicii au prădat pre Ursulă, de-au dat Ursul patru zloți globă vornicilor, ceine au fost aunci; deacii Ursul au strins pre Ștefan să-t lătească acei patru zloți ce-au datc printrui pu. Iară Ștefan au fost cumpărat o3 eapă dinsdirept florinț Gol Mateș din Ead.a Deacii Ursul o au dat vornicilor eapa, eară vornici n'au vrut să o ea, c'au fostă rea și scopă de un picior; deaci acmu am trimit pre Ursul la dumiavoastră să-i legiuiți, si eapa încă o am trim's la dumniavoastă; deaci pohtim pre dumniavoastră să aibă leage la dumniavoastră cu direaptul; de aceasta rugăm pre dumiavoastră; noi încă vom face printru voea dumiilor voastre, și să fiți sănătoș ot Hristos, amin."

Vedeți d-voastră ce graiu românesc frumos! Eu mai

adaug un lucru: d-voastră nu v'ați pocit graiul, dar cărturarii d-voastră, — să nu se supere — cîte unii — nu toți — au amestecat în graiul lor prea multe lucruri împrumutate de la Nemți. D-voastră de la cărturarii d-voastră aveți de învățat o mulțime de lucruri, dar noi cu toții avem de învățat atîtea lucruri de la d-voastră, de la datinile d-voastră, de la cîntecul cel vechiu, de la dănțurile d-voastră, de la cusăturile d-voastră cele frumoase și de la graiul d voastră curat, pe care numai cîțiva cărturari cari s'au purtat prin zapisele și letopisețile cele vechi îl știu vorbi. Acest graiu curat cu toții trebuie să-l vorbim ca d-voastră: să-l învețe din nou cei ce l-au mai uitat, căci ar fi mare rușine ca pe urma Nemților să rămîie pocită frumoasa noastră limbă românească, în care orice gînd ni-l putem spune fără să avem nevoie să băgăm în vorbă cuvinte străine care cu străinii au venit, cu străinii ducă-se, dacă mai au nevoie de dînsele. (Rîsete sănătoase).

In scrisoarea vornicilor e vorba de o gloabă în zloți. Un zlot atuncea, ban de argint, era lucru mare: cu șeizeci și patru de zloți cumpărai o moșie (semne de mare mirare printre țerani), pe cînd acuma, cu zloții de hîrtie ai răposatului Impărat, cu cîteva mii abia cumperi o biată vacă bătrînă. (Rîsete prelungite).

Aceasta mai înseamnă un lucru: zlotul cel vechiu avea altă pecete de Domn și se vede că obrazul Domnului vechiu plătia mai mult decît obrazul Impăratului. Zlotul acesta nou se vede că plătește tare puțin de trebuiesc atîtea chipuri împărătești pentru o coadă de vacă. (Mare haz).

Așa se scria la Cîmpulung pe la 1600. Acuma după ce vă cetiiu lucrurile acestea mai vechi, să căutăm și altceva mai nou. Iată o scrisoare de la 1686. Innainte de a o ceti, trebuie să mai dau o lămurire.

In Cîmpulung n'au intrat dușmani ai țerii și locului pănă pe atunci, la 1684. Era pe vremea ceia

un rege mare polon, leșesc, care a făcut o faptă foarte însemnată și foarte bună pentru creștini. Anume Nemții erau să prăpădească Viena în mîna Turcilor. Venise Marele-Vizir să ieà în Viena 1683, și Ioan Sobieski, regele de care vă vorbiam, n'a avut ce face și a împiedecat pe Turci să bată pe Nemți si să iea Viena. Ar fi fost foarte rău să cadă o astfel de cetate creștină în mîna păgînului, dar, de se întîmpla așa, poate că mîndria cea mare nemțească tot ar fi scăzut puțin cu doi-trei ani de stăpînire turcească și s'ar mai fi tăiat,— nu cît e de mare, dar tot s'ar fi tăiat ceva din nasul Habsburgilor. (Mare haz). Și e mare lucru să-l vezi pe Neamț după ce i-ai tăiat nasul așa cum îl puteți vedea în clipa de față, cînd unii zic că prea i s'a tăiat tare, de nu-i rămîne nici atîta nas cît să se poată arăta pe lume. (Haz crescînd.) Dar a venit atunci Craiul leșesc, și a oprit Ioan Sobieski ca Viena să fie luată de Turci. Pe urmă însă el și-a zis: am de luat plată pentru această ispravă, și, cum luase Impăratul nemțesc Ardealul, s'a socotit: eu să ieau Moldova și Țara-Românească; și a întrat cu oaste în țară. Până la 1700 d voastră ați stat necurmat în stăpînirea rohmiștrilor pe cari-i trimetea Craiul leșesc.

Sînt o samă de scrisori — unele scrise cu slove ca acum, fiindcă Leșii erau deprinși a scrie cu slove latinești, — într'o limbă românească de să te strîmbi de rîs, dar siliți erau ofițerii poloni de la cari au rămas multe scrisori, să scrie românește ca să-i puteți înțelege. Sînt scrisori trimese și de la Mănăstirea Neamțului, mai jos în Moldova, și din atîtea alte părți din adîncul țerii. O să vă cetesc încă o scrisoare, — mai multe nu acum, — dar din care parcă veți auzi vorbindu-vă strămoșii.

Aș spune domnilor profesori de aici ca, atunci cînd întrebuințează o carte de cetit, decît să ieie alte lucrări, care vorbesc despre oameni din alte părți, cari or fi fost buni unde au fost, dar nouă nu ni folosesc

nimic, să se facă cea d'intâiu cetire pentru băieții și fetele de școală de aici pe răvașele strămoșilor lor cari au fost în părțile acestea.

Așa încît, deocamdată, o scrisoare să vă aduc înnainte.

De astă dată nu mai sînt vornicii cari scriu, căci, firește, dacă a plecat Domnul, au plecat și Vornicii, și în locul lor erau ofițeri leși. Dar Cîmpulungenii nu se lăsau; scriau ofițerii leși ce voiau, dar ei scriau deosebit pentru dînșii. Și iată ce zice un Cîmpulungean:

„Noi, micii Măriilor Voastre, Cîmpulungenii, anume Dod și Vasilie Hurghiș și Ștefan Hasnăș și tot satul, cu tineri cu bătrîni (și am hi pus și pecete satului; ce-au fost la omenii noștri la Eș)," către birăul „Imbre Martăn" și Gonoș, și „Tomaș Soponar". „Alta, înțeles-am de scrisore Măriilor Vostre de toate; pentru veștile de Tătari, înbla' prin țara Moldovei Tătari: se face neguțitori; iar am înțeles c'au trimis de la Hanul la Mărie Sa la Vodă să tai pre cari vor găsi pren țară, că să face neguțători și înbla de robie omeni; deci acmù s'au dus, nu-s în țară. Alt, am înțeles c'au venit un om a lui Șerban-Vodă la Vodă în Eși, dar nu știm cu ce treabă au venit.

„Alta, am înțeles că s'au bejenit și Focșenii, ce nu știm devidom,...

Devidom înseamnă *aidoma* Nu știu dacă la d-voastră se mai întrebuințează?

Voci țerănești: Se întrebuințează! Se întrebuințează! ...trec au nu trec; iar, de vom înțelege mai pre urmă, vom scrie la Măria Voastră, că avem și omeni la Eș; dacă vor veni și vom înțelege de vidom că trec Tătari în Țara Ungurească, vom și mai trimite la Măriele Vostre, că cine ne sintu Vornici, anume Toader Armașul și Ghiorghii Postelnicul, încă sintu la Eș: așteptăm să vie astădzi, mîne..."

D-voastră li făceați lor un mare bine: cu vestile d-voastră ați apărat Ardealul de atîtea năvăliri tătărești.

Știți că Tatarii țineau munca la cîmp mai numai cu oameni din Moldova. Ei stăteau în Basarabia și în Crîm. Ca să nu poată fugi bieții oameni furați de aici, îi răniau la tălpi și li puneau sare în rană, așa încît erau necontenit cu tălpile umflate și, dacă așa se puteau tîrî, de fugit, nu pnteau fugi.

Cîmpulungenii aveau foarte adesea ori oameni de-ai lor ce stăteau la Iași de li apărau interesele în orice împrejurare; erau ca un fel de ambasadori, de soli.

Și aici e și o legătură a mea cu d-voastră: Toader Armașul se chema Toader Nacu. Bunicul mamei mele era Nacu, cel din urmă dintre Năculești, așa încît și eu voiu fi avînd cîteva picături din sîngele lui Toader Nacu Vornicul de Cîmpulung, și poate că și de aceia ne-am înțeles de cum ne-am văzut. (Strigăte de „Trăiască!".)

Cetitul l-am încheiat. Vin acum la partea cea din urmă:

D-voastră ați dat și un Domn Moldovei: pe Ioan al lui Toader Calmășul, care și-a zis Callimachi, Calimah, cum au înțeles ai noștri. Domnul Moldovei de pe vremurile acelea sărace era și el om sărac, dar era mai ales zgîrcit. Letopisețul zice că era „fricos de frig și scump", dar „scump" pe atunci nu însemna decît „zgîrcit". Domnul acela „fricos de frig și scump" n'avea bani mulți, dar, cît avea, nu cheltuia bucuros pentru alții, de și s'a întîmplat totdeauna ca banii oamenilor scumpi cari nu vreau să cheltuiască nimic să se cheltuiască de urmași. Acest Domn a avut doi copii: pe unul l-au tăiat Turcii după ce ajunsese și el Domn, Grigore-Vodă, apoi a fost Domn frate-său Alexandru și un fiu al lui Alexandru a fost Domn: Scarlat Calimah. Ioan-Vodă v'a făcut biserica cea mică care-mi închipuiu că se păstrează până acum...

O voce: E strămutată.

N. Iorga : Trebuia păstrată acolo; oricum, nici într'un chip stricată, căci e un lucru vechiu şi sfînt. Ce lucru e mai mare pentru Cîmpulung: că a dat cîte un cărturar ca pentru vremea nemţească sau că de aici a ieşit un Domn al Moldovei, şi că acest Domn a avut doi fii cari şi ei au domnit în Moldova? Incă odată: Ioan Calimah, care a făcut biserica, şi pe urmă copiii lui, Grigore, pe care l-au tăiat Turcii, şi Alexandru, apoi fiul lui Alexandru, Scarlat, deci patru Domni din părţile acestea.

Tatăl lui Ioan Calimah, a fost Vornic aici: pe el îl chema Toader Calmăşul. Calmăşi de neam vechiu prin părţile acestea nu sînt; e un neam mult mai nou prin Cîmpulung decît neamurile ale căror nume le auzirăm odinioară. Calmăş înseamnă Calmuc, şi Calmuc e un fel de Tatar. Nu era nevoie să fi fost numai decît Calmuc ca să-i zică aşa, ci era doar o poreclă care i s'a schimbat în nume, tot aşa cum cei cari se numiau Turcul, Turculeţ, nu erau Turci, dar aşa li s'a părut consătenilor că samănă a Turci şi li-a şi zis Turcul. Tot aşa şi cu Calmăşul care era de locul lui de la Orheiu, în Basarabia, si a venit în Cîmpulung şi şi-a luat femeie de aici. Aşa încît Calmăşii sau Callimachii sînt după bărbaţi Basarabeni, iar după femei Cîmpulungeni; dar, cum copilul se creşte mai mult de mamă şi se deprinde mai mult cu rosturile mamei, el s'a simţit mai mult legat de moşia mamei lui decît de moşia de unde tatăl lui plecase şi unde nu s'a mai întors niciodată. Asa încît vă puteţi mîndri cu neamul Calmăşilor, care s'a grecit pe urmă, cum e obiceiul Romînului cînd se ridică, de-i place să se arăte străin, obiceiu care să deie Dumnezeu să nu se mai pomenească de acum înnainte. Deci aşa şi Calmăşul şi-a zis Callimachi. Şi neamul trăieşte pănă astăzi în Bucureşti, şi tînărul Scarlat Callimachi e un om foarte de treabă. Am să caut să l aduc prin locurile obîrşiei sale pe aici şi, fiindcă are şi o avere frumoasă, o să-l îndemn să ridice pe unul din lo-

curile frumoase de aici chipul lui Ioan Teodor Voevod Calmășul și să ajute pe cei de aici, el, urmașul străbunului „scump“ de pe vremuri.

Romînul însă știți că, pe lîngă datina de a mai-mutări pe străin ca să pară mai mare decît cum este, mai are și alt năravv, năravv pe care, cum e Romînul de dă păcatele lui pe sama altuia, l-a pus în sama Țiganul i, de care zice: cînd Țiganul s'a făcut Domn, întăiu pe tată-său l-a spînzurat. Munții d-voastră au fost slobozi pănă pe vremea lui Ioan Toader Callimachi. Alți Domni nu-i știau cît de frumoși sînt; el îi știa, căci copilărise pe aici. Avea și o soră în țară, Maria Băneasa. Eu am tipărit o mulțime de lucruri cu privire la Callimachi și am avut norocul să țin în mînă atîtea acte privitoare la dumneavoastră, și din aceste hîrtii ale Callimachilor și despre Callimachi se vede toată povestea munților d-voastră Callimachi bătrînul a dat munții d-voastră surorii sale, zicînd că, de oare ce el este Domn, al lui e tot pămîntul Moldovei și are deci dreptul să-i deie, — ceia ce nu-i adevărat, fiindcă Domnul n'avea voie să împartă tot pămîntul Moldovei: odată ce un strămoș al lui sau el dăduseră o parte din pămîntul Moldovei cuiva, ori îi vînduseră o bucată de pămînt, ori i-o întăriseră numai, aceia trecea din neam în neam și nu putea să se întoarcă la Domnie decît pentru un lucr : cînd cineva își vindea țara, cînd era hain: atunci hainului i se luau toate moșiile.

Acum, haini au cam fost și în timpuri mai aproape de noi, dar lucrurile se cam uită, și de multe ori rămîn, el și urmașii lui, stăpîni pe un loc ce nu li s'ar cuveni fiindcă, odată ce te-ai vîndut străinului, n'ai voie să mai stăpînești în țara ta.

Va să zică, fără dreptate Callimachi a dat munții. Era un început rău. și oamenii s'au împotrivit, și ar fi răzbit în dreptatea lor, fiindcă se ducea un Domn și venia altul. Că pe-atunci Domnul era pe trei ani și, dacă mai plătia, îi mai dădeau Turcii Domnia pe

încă trei ani, și așa a fost un Domn care a domnit de unsprezece ori și tot nu s'a obosit. Oricum, procesul ce se deschidea supt o Domnie se judeca, se putea judecă din nou supt Domnia viitoare. Și așa s'ar fi făcut și cu munții-d-voastră dați pe nedrept Mariei Bănesei: i-ați fi putut căpăta din nou judecîndu-vă supt o nouă Domnie, dar n'a putut fi așa fiindcă au venit Austriecii.

Luarea munților a fost pe la 1760, acum o sută cinzeci de ani; venirea Austriei e numai cu cinsprezete ani după fapta lui Ioan Toader Calmășul, care, dacă n'a spînzurat pe tată-său, cel puțin l-a despoiat de o parte din averea lui.

Proces înaintea Austriecilor între țerani și boieri, nu s'a pomenit. Ar fi fost bucuros Austriacul să scape de toți țeranii moldoveni ca să nu fie pe aici decît două feluri de oameni: boierii miluiți de ei și făcuți baroni, conți, tot ce vreți, numai să-și uite și mai mult neamul și limba, pînă să ajungă ca acel Mustață, care, cînd a venit Regele Carol, și, auzindu-i numele, i-a vorbit românește, a întors spatele lui Vodă, care nu putea să facă ceia ce ar fi făcut alt om la un asemenea prilej, și i-a spus: „Majestät wir sind deutsch erzogen"!, așa din vîrful limbii: „Nu știu românește"! Dar, cînd străbunul său era un biet negustor grec pripășit la noi, care a făcut avere din truda Romînului, atunci acela a știut românește! Cel din urmă însă „era crescut nemțește".

Va să zică: Austriecii ar fost bucuroși să aibă numai boieri din mila lor și funcționari trăind de pomana lor, iar, în ce privește țerănimea, să aibă doar pe țeranii pe care ei i-au adus: „Nemții" lor și ceilalți cari sînt cu hîrtie de la dînșii. Nemților li-a fost urît de oamenii cu drepturi așa de vechi încît nici să mai aibă nevoie de hîrtii. Ștefan-cel-Mare li-a stat ca un ghimpe în ochi. N'au putut să-l desgroape, să-i arunce cenușa, să-i dărîme mănăstirea, dar au căutat să înnăbușe, să otrăvească lăcașul de odihnă cu fu-

mul de la ferestraiele de lemn, ori de la fabrica de ciment băgată până în pragul porții mănăstirii lui Ștefan-Vodă. Nici mort n'a scăpat de fumurile austriece. Și e fum și fum! Nu de geaba Romînul le zice la amîndouă tot așa. (Rîsete.)

Astăzi să se mai facă Cîmpulungul în stăpînirea lui cum fusese înnainte, nu se poate. Dar se poate alt lucru. D-voastră v'a mers bine atîta vreme cît v'a lăsat cineva puțin și în rostul d-voastră, care se chiamă acum autonomie, ceia ce nu e nimic față de obștea d-voastră de pe vremuri. La Austrieci așa ceva nu se pomenește. Austriacul se gîndește că cel mai bun fel de cîrmuire este să stea fiecare om între doi jandarmi. Și eu vă știu năcazul, și cred ca mai mult v'a supărat Austria prin amestecul în rosturile d-voastră, cu paza jandarmului din fiecare clipă, tîrîndu-vă prin toate cancelariile de pe lume, punîndu-vă piedeci la picioare prin tot felul de regulamente scornite de mintea acelora pe care i-au trimes să vă cîrmuiască, decît chiar cu birurile. Mai bucuros dai odată pe an birul, cum o fi, fără să te întrebi pe ce ți se tot cere; îl arunci în gura lupului, dar să te lese apoi să trăiești în voia ta, după datinele tale, cu oamenii tăi, să nu se mai amestece toți veniții aceștia din toată lumea în rosturile tale de fiecare clipă.

Cîmpulungul d-voastră cel vechiu era deschis și de o parte și de alta: deschis către Ardeal cu care în veșnic negoț trăiați și, pe de altă parte, Cîmpulungul era deschis și către șes. Nu vă punea ca zăvor străinul la ieșirea „Cîmpului", pe cînd Austriecii au venit îndată cu coloniștii, așa ca d-voastră să fiți strînși, închiși politicește între granițele Ardealului, și așezările străine aduse de Guvern.

Peirea Cîmpulungului a stat într'aceasta.

Acum, firește, lucrurile s'au schimbat. O să păgubească exproprierea pe mulți, dar n'avem ce li face. Lucrurile au zăbovit destul pentru ca acum să se facă

așa cum se cuvine. O să se supere multă lume de la oraș, deprinsă să trăiască cu precupeția în sama unui neam ce li se dase legat de mîni și de picioare. Cînd curăță cineva o odaie de ploșnițe, trebuie să fie, în limba lor, o protestare, ceva grozav. (mare haz.)

Va să zică, cu voie sau fără voie, cine trăiește fără muncă pe sama altuia, o să păgubească. Fiindcă România o să fie, cît s'or împotrivi unii, un an, doi ani, zece ani, dar o să fie înnainte de toate în mîna d-voastră. Și anume și prin votul universal, de votează fiecare deopotrivă și, cum România veche avea peste șese milioane de țerani, la șepte milioane și ceva populație, cum și aici sînteți peste trei sute de mii cari țineți greul, și țeranul din Ardeal, și țeranul din Banat, și cel din Basarabia e tot așa un voinic, nu glumă, cari-și știe rostul lui pe lume, a d-voastră va fi țara.

Cu Austria, cît e lumea nu puteați ajunge la lucrul acesta. Iar cît bine va putut face Austria, e ca binele pe care-l faceți d-voastră vitelor d-voastră, trimițîndu-le la pășune bună ca să aveți lapte bun. Ceia ce făcea Austria pentru d-voastră nu era pentru d-voastră, ci numai spre folosul ei. Acum însă o să vă hotărîți toate rosturile. Nu se poate mai mare binefacere pentru un neam decît binefacerea pe care vrednicia omenească, binecuvîntarea lui Dumnezeu, și ceia ce mai vine din împrejurări prielnice, au dat poporului acestui astăzi.

Drumul către Dorna, care vă era închis de atîta vreme, împărțind pămîntul în: bucata rămasă Moldovei și cealaltă bucată la Austrieci, drumul acesta se deschide, și pe lîngă aceste două drumuri mari care vi se deschid, spre Ardeal și spre Moldova, este și un al treilea, la ieșirea din munte.

Dumnealor o să rămîie, dar nu mai mari peste d-voastră și nu ajutați de Guvern împotriva dreptului d-voastră. D-voastră, cum am spus și la Cernăuți, nu numai că trebuie să fiți deopotrivă în grija cîrmuirii,

dar fiindcă ați fost o sută și atîția ani nedreptățiți, sînteți ca acel care a împrumutat pe altul și are dobîndă de luat. D-voastră aveți dobîndă de luat pentru o sută și ceva de ani, cît munca nu v'a fost răsplătită.

Și, cînd și acest al treilea drum vi se va deschide, cu legile românești pe care le puteți întoarce în așa fel încît comuna să fie cît mai liberă,— și în aceasta trebuie să ne ajutați pe noi, ca să facem comuna să însemne cît mai mult prin sine, prin viața ei locală, fără vre-un amestec mare de la centru, de la Capitală—, cu drumurile deschise, d-voastră o să înviați Cîmpulungul cel vechiu. Să dea Dumnezeu să se întîmple lucrul acesta. (Puternice strigăte de «Trăiască»!)

Și, dacă s'o întîmpla aceasta, să nu ziceți că am fost prooroc, ci să ziceți numai un singur lucru: cine vede departe în trecut, vede puțintel și în viitor. (Puternice și mult repetate strigăt de «Trăiască»!)

V.

Cîteva cuvinte la Rădăuți

— Răspuns la toastul țeranului Suceveanu —

Cîteva cuvinte la Rădăuți

— Răspuns la toastul țeranului Suceveanu —

Frate Sucevene, să-mi dai voie să-ți răspund. Mi-ai spus că înnainte găsiam în drumul către Bucovina bîrna galbenă și neagră între Burdujeni și Suceava, dar că acum ea nu ne mai împiedecă, nu mai sînt jandarmi și prin urmare drumul e slobod.

Trebuie să știi o slăbiciune a mea: eu vin totdeauna unde am o luptă de purtat, o piedecă de biruit și, dacă, dîndu-se în lături bîrna aceia galbenă-neagră aș veni aici ca să găsesc numai mulțămire și fericire, aș sta acasă la mine. Eu nu vin decît numai acolo unde pot, din cît am, să dau ceva, cu muncă și jertfă. La d-voastră o să vin, nu pentru că e bine — căci drumul către lucrurile care sînt bune nu-l caut —, ci o să vin pentru că e încă atîta rău, care trebuie biruit.

Unirea Bucovinei cu Romănia este politicește, din punct de vedere militar este, dar din punct de vedere cultural, într'un sens mai înnalt, este pe jumătate, iar cultural, în sensul pe care-l înțeleg eu: ca fiecare Romîn să se poată înțelege cu alt Romîn în ceia ce privește lucrurile cele mai sfinte ale nenmului întreg, mai e mult de făcut.

Și, fiindcă e mult de făcut, fiindcă trebuiesc pretutindeni biblioteci de cărți folositoare, care să se ce-

teasca, iar nu să se ție încuiete și să nu le cetească nimeni, fiindcă trebuie cuvîntul viu, care să meargă către fiecare și să scotocească în suflete tot ce e mai bun, de aceia am să mai vin.

Să vă spun și de ce n'am venit des odinioară aici: nu numai pentru că știam bine că la d-voastră nu mă lăsau să pătrund, am venit rar pentrucă nu voiam să compromit pe nimeni. Am fost odată în Bucovina, departe, la un preot foarte cum se cade, dar niciun pahar de apă nu mi-a dat, ca nu cumva să se spuie că am întrat în casa lui. Așa erau împrejurările. Avea familie, copii, și se temea. Ca străin am întrat în Bucovina, ca străin am plecat

In Bucovina veniam însă pe vremuri pentru că aici am aliați vechi, aliați cari au murit cu sute de ani înnainte de a mă fi născut eu, aliații aceia pe cari-i aveți înmormîntați în bisericile de aici: toți Domnii Moldovei aproape, pănă la Ștefan-cel-Mare.

Este o învățătură de scos din faptul acesta. Domnii cei vechi nu erau Domni mari, erau Voevozi de țerani. Casele lor erau goale aproape, umblau îmbrăcați ca și ostașii lor, și, cu boierii lor, au trăit și-au murit Dumnezeu știe cum, în muncă și întunerec. Poate nici nu s'or fi gîndit Domnii cei vechi că o să stea piatră de marmură pe locul lor de odihnă, pănă a venit Ștefan, și a pus piatră de marmură pe fiecare mormînt. Mare învățătură că truda omenească nu se pierde niciodată, și mai ales nu se pierde suferința omenească, inima omenească și gîndul omenesc. Și la aceștia, cari înfățișează truda omenească și tot ce vorbește peste veacuri, la aceștia veniam.

Și acum îmi pare bine mie, care veniam numai la cei morți pe cari nu-i pot uita, pentru că prea mult am trăit numai cu dînșii, ci vin și la cei vii. Dar, dacă pe morți nu-i pot face vii, pe vii îi pot face să fie și mai vii, pe dînșii cari, numai cînd vor fi pe deplin vii, numai atunci vor ști să stea altfel înnaintea străinului.

Străinul care vrea să ni fie frate, frate să ni fie; dar să vă spun un lucru: nu numărați pe capete, pe noi și pe ei, ci numărați pe puteri, pe puteri de cultură, pe puteri de muncă și pe puteri de bogăție. Omul se cîntărește, nu numai după trupul lui, ci după ce a adunat în mintea și în jurul lui. Cînd fiecare Romîn o să fie gospodar cît cel mai bun, cel mai luminat și cel mai bogat dintre străinii din Bucovina, numai atunci se mîntuie chestia românească aici. (Aplause prelungite.)

Apoi, după aceia putem să facem și chestiune socială și tot ce vreau anumiți domni din Cernăuți. Deocamdată însă trebuie să te sprijini pe picioarele d-tale, și apoi poți face și socialism și tot ce poftești. Deocamdată avem să ne ridicăm așa ca niciun Romîn să nu se rușineze că e numai Romîn. (Puternice aplause.)

Pentru aceasta, v'aș da un sfat. D-ta ai spus un cuvînt foarte cuminte, cînd ai vorbit din inimă de ce ai văzut aiurea și de ce ai văzut aici. D-ta ai spus deci un lucru foarte bun, și cred că cea mai mare parte din țerănimea Bucovinei așa crede: că acum a venit vremea ca măcar două feluri de Romîni să meargă necontenit umăr la umăr: Romînul care muncește cu brațele și Romînul care muncește cu gîndul. Dar *adevărat* cel care muncește cu brațele și încă mai adevărat acel care muncește cu gîndul. (Rîsete). Acum la brațe nu poți înșela lumea ușor: fiecare te vede de muncești ori ba; dar la învățătură nu e așa. Am o foarte mare experiență în ce privește oamenii gîndului. Șeptezeci la sută trag pe sfoară — și încă dau de la mine —; se fac a gîndi, dar nu gîndesc. Om al gîndului e numai acela care nu rostește un cuvînt fără să se vadă truda lui și suferința ce se zbate în sufletul lui. Ce dai ca om al gîndului nu e ca banul pe care l-a purtat unul și altul: un cărturar trebuie să deie banul pe care el l-a bătut întăiu, cu pecetea lui. Cărturarul adevărat e acel care plătește numai cu acest ban.

Şi aşa d-voastră, muncitori asupra pămîntului, noi ceilalţi, muncitori, prin d-voastră, tot asupra pămîntului—, căci bolşevicii nu ştiu ce vorbesc cînd zic că lumea e împărţită în două: acei cari muncesc şi acei cari nu muncesc şi munca omului se poate face de o potrivă ori de pui mîna pe sapă cu mîna d-tale ori dacă, prin mijlocul gîndului, ai pune mîna pe sapă, să mergem, nu unul contra altuia ci laolaltă.

De aceia am spus că vorba d-tale e bună Să auzim în Parlamentul României oameni cari s'au luptat cu viaţa şi ştiu ce este. Sînt sigur că pot merge laolaltă oamenii inteligenţei şi oamenii muncii. Şi, la urma urmei, toţi Romînii de treabă pot să meargă laolaltă cu o condiţie numai să se ţie de treabă: şi să arate că se ţin de treabă muncind. Nu e primejdie mai mare decît gîndul pe pe care l-au băgat străinii că Romînii trebuiesc despărţiţi în clase sociale ca să se urască pănă la moarte, iar străinii să meargă umăr la umăr. (Aplause).

De aceia, încheind, urez ca în Parlamentul romîn să auzim mai puţin glasul vechilor profesionişti ai Regatului romîn, oameni cari au trăit de pe urma politicei şi n'au adus muncă, n'au adus credinţă, nici iubire de ţară şi neam, ci să auzim oameni cari să ni spună lucruri scoase din suferinţa, din truda şi din experienţa lor. (Strigăte de: Trăiască!)

Pentru viitorii represintanţi adevăraţi ai poporului romîn, cari gîndesc, cari muncesc, pentru acei pe cari şi d-ta, d-le Sucevene, şi toţi ceilalţi sînteţi datori a-i ajuta, pentru ca nu tot felul de stricaţi, de secături, de exploatatori să li ieie locul, pentru aceşti adevăraţi represintanţi ai poporului romîn, închin deci acest păhar. (Aplause îndelung prelungite).

CUPRINSUL

CUPRINSUL

		Pag.
I.	*Bucovina în trecut*, conferință ținută la Cernăuți	3
II.	*Ce este și ce poate fi Bucovina*, conferință ținută la Cernăuți	35
III.	*Menirea Sucevei*, conferință ținută la Suceava . .	57
IV.	*Cîmpulungul bucovinean de odată și cel de acuma*, conferință ținută la Cîmpulung	79
V.	*Cîteva cuvinte la Rădăuți*, răspuns la toastul țeranului Suceveanu	103